

DOI: 10.30520/tjsosci.979950

İNGİLTERE’Lİ TÜRK-MÜSLÜMAN GENÇLERDE DİNDARLIK VE AHLAKÎ OLGUNLUK

RELIGIOSITY AND MORAL MATURITY IN TURKISH-MUSLIM YOUTH IN THE UK

Nurten KIMTER¹

Özet

Bu araştırmada İngiltere’de yaşayan Türk Müslüman gençlerinin dindarlık düzeyleri ile ahlâkî olgunluk düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Böylece dindarlık ve ahlâkî olgunluk arasındaki ilişki, farklı bir toplum ve kültür yapısında değerlendirilerek ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın evrenini İngiltere’deki lise, yüksekokul ve üniversiteye devam eden öğrenciler, örneklemini ise Londra şehrinde yaşayan toplam 475 Türk - Müslüman genç oluşturmuştur. Araştırma, tarama yöntemi ve anket tekniği ile gerçekleştirilen korelasyonel türden nicel bir araştırmadır. Araştırmada veri toplama araçları olarak “Kişisel Bilgi Formu”, “Dindarlık Ölçeği” ve “Ahlâkî Olgunluk Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada kullanılacak ölçme araçları vasıtasıyla elde edilecek ham verilerin hem girilmesinde hem de farklı istatistiksel tekniklerle analiz edilmesinde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken frekans dağılımı, aritmetik ortalama, t-testi, korelasyon ve regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda İngiltere’de yaşayan Türk Müslüman gençlerin cinsiyetlerine göre ahlâkî olgunluk düzeylerinin farklılaşmadığı görülmüştür. Diğer taraftan gençlerin yaş, eğitim ve aile gelir düzeyleri ile ahlâkî olgunluk seviyeleri arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde ilişkiler olduğu görülmüştür. Araştırmada, İngiltere’deki Türk - Müslüman gençlerin dindarlık düzeylerinin yüksek, ahlâkî olgunluk düzeylerinin ortanın üstünde olduğu bulgulanmıştır. Yine İngiltere’deki gençlerin genel dindarlık ve dindarlığın boyutlarındaki düzeyleri, öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı ile ahlâkî olgunluk seviyeleri arasında yüksek derecede ve pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Son olarak, İngiltere’de yaşayan Türk - Müslüman gençlerin ahlâkî olgunluk düzeylerini dinî bilgi, ibadet, yaş ve aile gelir düzeylerinin anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, dindarlık, ahlâkî olgunluk, sosyo- demografik faktörler, Türk Müslüman gençler, İngiltere.

Abstract

In the present study, the purpose was to investigate whether there is a relation between the level of religiosity and moral maturity levels of Turkish Muslim youth living in the UK. In this respect, the relation between religiosity and moral maturity was uncovered by evaluating it in a different society and culture. The study population consisted of the students that were attending high school, college, and university in the UK, and the sampling consisted of 475 Turkish-Muslim youth living in the city of London. The study had a correlational and quantitative study design conducted with screening method and questionnaire technique. The “Personal Data Form”, “Religiosity Scale”, and “Moral Maturity Scale” were used as the data collection tools in the study. The SPSS 25 Package Program was used for entering the raw data obtained with the measurement tools in the study and for analyzing them with different statistical techniques. The frequency distribution, arithmetic mean, t-test, correlation, and regression analysis were used to analyze the study data. As a result of the study, it was concluded that there were no significant differences in the moral maturity levels of Turkish Muslim

¹ Doç. Dr. Çanakale Onsekiz Mart Üniversitesi. nurtenkimter@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5736-7191

youth living in the UK according to their gender. On the other hand, it was also observed that there were positive and statistically significant relations between the age, education, and family income levels of young people and their moral maturity levels. In the study, it was also detected that Turkish-Muslim youth in the UK had a high level of religiosity and a higher-than-moderate level of moral maturity. Again, it was determined that there was a high and positive correlation between the general religiosity and dimensions of religiosity, subjective religiosity perception and subjective family religiosity, and moral maturity levels of youth in the UK. Finally, it was determined that religious knowledge, worshipping, age, and family income levels significantly predicted the moral maturity levels of Turkish-Muslim youth living in the UK.

Keywords: Religion, religiosity, moral maturity, socio-demographic factors, Turkish Muslim youth, England.

1.Giriş

Din, ahlak ve değerler arasında bir ilişkinin olduğu uzun zamandan beri ileri sürülmektedir. Ahlakı din ile ve din dışı olarak temellendirenler bulunmaktadır. Bununla birlikte din, ahlak ve değerler arasındaki bu ilişkinin farklı kültür ve coğrafyalarda nasıl bir görünüm arz ettiğine dair araştırma sayısı ise çok fazla değildir. Hızla küreselleşen dünyada birçok ülke; topraklarında farklı dil, kültür ve inançtan insanları bulundurmak suretiyle çok kültürlü toplum yapılarına dönüşmektedir. Çok kültürlü bir toplumda yaşayan bireyler, karşılıklı olarak birbirlerinin farklı inanç, düşünce ve kültürlerine saygı duyarak bir arada yaşamayı öğrenmek durumundadırlar. Çünkü çağımızda hızla gelişen teknoloji ve meydana gelen küreselleşme ile mevcut toplum şartlarında yerel düşünüp evrensel hareket etmek, sadece kendimizin değil diğer insanların farklılıklarını, hak, özgürlük, inanç, kültür ve değerlerini anlayış ve olgunlukla karşılamak bir zorunluluk haline gelmiştir (Osmanoğlu, 2012:68). Günümüz dünyasında başta savaş, şiddet, terör, sosyal adaletsizlik, sömürgecilik, açlık, yoksulluk, çevre felaketleri olmak üzere küresel anlamda pek çok ahlak problemi yaşanmaktadır. Bu nedenle insanlık, sevgi, saygı, barış, sosyal adalet, merhamet, hoşgörü, demokrasi gibi evrensel ahlak değerlerine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Zira, çok kültürlü toplumlarda barış ve huzurun tesisi, hoşgörü, adalet, empati, farklılıklara saygı, hukukun üstünlüğü gibi birtakım değerlerin hayata geçirilmesi ile mümkün olabilmektedir. İçinde yaşadığımız toplumlarda özellikle kimlik ve kişilik oluşumunu henüz tamamlayamamış olan gençler, bu tür toplumsal ahlak problemlerinden daha fazla etkilenmektedirler. Bu noktada en başta ailelere, eğitim işiyle uğraşanlara ve hükümetlere çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Kültürün eğitim üzerinde yadsınamaz bir etkisi olduğu hususu göz önünde bulundurulduğunda, farklı kültürleri içerisinde barındıran toplumlar, bireylerin gelişmesine destek olabilmek, onlara evrensel ahlak ilkeleri ve çoklu bakış açıları kazandırabilmek için çok kültürlü eğitim uygulamalarına ihtiyaç duymaktadır (Cırık, 2008:28). Gerçekte eğitimin kaliteli ve nitelikli olması, demokratik toplumsal yapının kurumsallaşması ve işlevsel hale gelmesi, ahlak ve değerler üzerinde de etkili olmaktadır (Rest ve ark. 1999; Lind 1999). Ülkemizde yetişecek çocuk ve gençlerin, “beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı bir kişilik ve karaktere, bağımsız ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı ve topluma karşı sorumlu bireyler” olarak yetiştirilmeleri, Türk Milli Eğitimi’nin temel hedeflerinden birisidir (1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, 1973:2342). Türk eğitim sisteminin temel amaçlarında olduğu gibi İngiltere Ulusal Müfredatında da, öğrencilerin fiziksel, zihinsel, ruhsal, kültürel, ahlak ve kişilik gelişimlerine büyük önem verilmektedir. Çocuk ve gençlerin yetişkin yaşamına hazırlanması için onlara birtakım tecrübe ve sorumluluklar kazandırılmaya çalışılmaktadır (DfE strategy 2015-2020, 2016:9). İngiltere’de özellikle 1990’lı yılların ortalarından itibaren öğrenci davranışlarının iyileştirilmesi hususuna büyük önem verildiği görülmektedir. İlköğretim programlarında, ilköğretimin amaçları ve değerleri, vatandaşlık

eğitimi ve çok kültürlülük standartlarını yükseltme vb. alanlara odaklanılmıştır. 2000’li yıllardan itibaren özellikle yerel yönetimler bünyesinde uygulanan birtakım projelerle ahlak ve değerler eğitiminde gelişmeler kaydedilmeye çalışılmıştır. Özellikle değer eğitiminin müfredatlarda uygulanmasına yönelik olarak hazırlanmış olan kapsamlı bir değer eğitimi programı (The Social and Emotional Aspects of Learning (SEAL), önce pilot olarak daha sonra da yerel yönetimlerce okullarda uygulanmıştır (Shuayb 2008, 11; Otter 2010, 2). Gerçekte eğitim denince her ne kadar bireylerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yetiştirilerek toplumda üretici konuma getirilmesi ve onlara sosyal bir statü kazandırılması akla gelse de günümüzde artık bireylerin sadece meslek sahibi olması, para kazanması ve üst bir sosyal statü elde etmesi yeterli görülmemektedir. Aynı zamanda onlardan iyi bir insan olarak, ahlak anlamda erdemli birtakım davranışlar sergilemeleri de beklenmektedir. Bu husus, dindar kişilerce benimsendiği kadar, seküler kişiler tarafından da kabul görmektedir (Köylü, 2010:14)

Son zamanlarda sosyal bilimler alanında farklı kültür ve coğrafyalarda yapılan araştırmalara büyük önem verilmekte ve teşvik edilmektedir. Bu araştırmada, İngiltere’de yaşayan Türk diaspora gençlerinin dindarlık düzeyleri ile ahlak olgunluk düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa bunun ne yönde bir ilişki olduğu incelenmiştir. Ayrıca araştırmada, sosyo-demografik değişkenlerle ahlak olgunluk arasındaki ilişkilerin incelenmesi de hedeflenmiştir. Böylece dindarlık ve ahlak olgunluk arasındaki ilişki, farklı bir toplum ve kültür yapısında değerlendirilerek ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Farklı kültür ve coğrafyalarda din, ahlak ve değerler arasındaki ilişkilerin nasıl bir görünüm arz ettiğine dair araştırma sayısının son derece az olması araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

2.Kavramsal ereve

2.1.İngiltere’de Türk-Müslüman Varlığı

Türkiye 1960’lı yıllardan itibaren yurtdışına g vermeye başlayan bir ülke olmuştur. Yurtdışına önceleri ekonomik nedenlerle başlayan g, sonraları kültürel nedenlerle devamlı ve kalıcı hale gelmiştir. Avrupa’da işgücüne bağlı olarak g edilen ülkelerden birisi de İngiltere olmuştur. Esasen 1641 yıllarından itibaren Müslüman tüccarların ve kâşiflerin İngiliz adalarına gelişinden söz edilmektedir (Erşahin, 2012:21). Bununla birlikte İngiltere’ye özellikle II. Dünya Savaşı’ndan itibaren başta ekonomik nedenler yüzünden olmak üzere Hint ve Asya kıtasından pek çok insan g etmeye başlamıştır. İngiliz hkmeti bu yoğun göç dalgasını sınırlandırmak amacıyla 1962 tarihli İngiliz Uluslar Topluluğu G Antlaşması’nı yürürlüğe koymuştur. Bu antlaşma Topluluk’tan gelen göçmenlere bir nevi çalışma iznini öngörmekteydi. Ancak aile birleşimi olanaklarının n açık olduğu için göçmen sayısındaki artış bir türlü engellenememiştir. 1970’li yıllarda göçmen sayısı neredeyse ikiye katlanmıştır. Bunun zerine İngiltere hızlı büyüyen göçmen akımını önlemek için 1973 yılında yeni bir G Antlaşması ortaya koymuştur. Bu yasayla, topluluk yesi ülkelerden gelen göçmenler artık “yabancı” ilan ediliyordu. Sadece İngiltere’de doğan, oturan ya da İngiliz vatandaşı olan kişilere giriş izni veriliyordu (Canatan, 1995:19).

İngiltere Ulusal İstatistik Bürosu’nun verilerine göre ülkede yaklaşık 3 milyon Müslüman nüfus yaşamaktadır (<https://iqna.ir/tr/news/3468638/>, erişim: 10.01.2020). İngiltere’ye göç eden ve orada yaşayan Müslüman Türk nüfus hakkında ise kesin bir rakam belirtmek oldukça zor gzmektedir. Bununla birlikte Müslüman etnik gruplar içerisinde çok az sayıda olan Türkler, yetmişli yılların başlarından itibaren İngiltere’ye gelmişlerdir. 2017 İngiltere Yurt Ofisi’nin verilerine göre İngiltere’de yaklaşık 780,000 civarında Türk yaşamaktadır (<https://tr.wikipedia.org/>, erişim tarihi:21.01.2020) zellikle son yıllarda İngiltere’nin diğer

şehirlerindeki Türk nüfusunda her ne kadar artış olmuşsa da göçlerin ilk başladığı yıllardan günümüze kadar İngiltere’de Türkler denilince ilk akla gelen şehir Londra olmuştur (Uysal, 2016:536). Dolayısıyla Türk nüfusu, İngiltere’de çoğunlukla Londra kentinde yaşamaktadır. Londra’da yaşayan Türk nüfusu yaklaşık 400,000 - 450,000 kadardır. Londra dışında, başta Birmingham ve Manchester kentlerinde olmak üzere diğer yerleşim yerlerinde de 300,000 - 350,000 kişi civarında Türk yaşamaktadır. Bu Türk nüfusunun büyük çoğunluğu, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nden İngiltere’ye göç edenlerden oluşmaktadır (<https://tr.wikipedia.org/>, erişim tarihi:21.01.2020). 1980’li yıllardan itibaren İngiltere’deki Türk ve Kürt göçmen sayısında oldukça önemli artış görülmüştür. İngiltere göç için başvuruda bulunan sanayileşmiş ülkeler içerisinde ABD’den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Daha yüksek sosyo-ekonomik yaşam standardı arayışı, insan haklarına saygı gösterilen bir yer olduğu ön kabulü ve devlet tarafından temel sosyal hizmetlerin ve maddi yardımların sağlanması, göç etmek için en önemli tercih nedenleri arasında yer almaktadır. İnsanların farklı yerleşim yerlerine göç etmelerinin genellikle siyasî, dinî, ideolojik, sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitsel pek çok nedeni olmaktadır. Ayrıca göç olayı, siyasî, ekonomik ve psikolojik pek çok problemlere de yol açabilmektedir. Çünkü, göç sürecinde farklı inanç ve kültürlere sahip insanlar bir araya ve karşı karşıya gelmektedir. Bu durum birtakım bireysel ve toplumsal çatışmalara, sorunlara neden olabilmektedir. Kimlik ve uyum sorunları, göç olgusunun yol açtığı sorunların başında gelir. Çünkü, göç eden kişiler gittikleri yerde çoğu zaman farklı coğrafî, sosyo-kültürel çevrelerden, etnisitelerden ve dinî inançlardan olan insanlarla bir arada bulunurlar (Erşahin, 2012: 24). Büyük çoğunluğu bir miktar para kazanıp bir gün ülkelerine geri dönecekleri hayali ile yaşayan İngiltere’deki göçmen Türkler, Türkiye ile bağlarını güçlü bir şekilde devam ettirmektedirler. Diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan Türkler gibi İngiltere’de yaşayan Türkler de önemli bir kültür ögesi olan dinlerini, dini inanç ve ibadetlerle ilgili bilgilerini ailelerinde, kendi kurmuş oldukları eğitim kurumlarında ve cami merkezli dini organizasyonlarda öğrenmektedirler. Böylece yetişen çocuk ve gençlerin yabancı bir kültür içerisinde asimile olmaması için, dinlerini ve kültürlerini korumaya çalışmaktadırlar. Bu anlamda pek çok Türk esasen dine yatkın olduğundan ya da dindar ruhlu olduğundan değil, kültürel erozyona maruz kalma ve kimliklerini yitirme korkusu yüzünden, dinlerini, kimlik ve karakter yapılarını korumak için bu tür organizasyonların içerisinde yer almaktadırlar (Çınar, 2017: 110; Göle, 2005, 85 vd).

2.2. Din ve Dindarlık

İngilizce’de din karşılığı olarak Latince ‘religare’ kökünden gelen ‘religion’ kelimesi kullanılmaktadır. Türkçemizde kullandığımız din kelimesi, Arapça kökenli olup borç, itaat, millet, ceza, hüküm ve yol gibi anlamlara gelmektedir (Topaloğlu & Karaman, 1989:112). Terim olarak din, tabiatüstü kutsal bir varlığa sevgi ve saygı ile bağlanmadır. Yaratılışı itibariyle dini bir varlık olan insan her çağda kutsal bir şey bulmuş ve ona inanıp bağlanmıştır (Pazarlı, 1972: 33,92). Din, insanın varlık karşısında toptan edindiği genel bir ruhî yöneliş olduğu ve duyulur âlemin ötesinde daima var olan şümüllü bir prensibi hissetmekten kaynaklandığı için geçici ve basit tepkilerden farklıdır (Melîci, 1985: 187). Din son derece kompleks ve çok boyutlu bir kavram olduğu için dinin tanımı konusunda hal-i hazırda ortak bir tanım üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır. Din adamları, ahlakçılar, filozoflar, sosyologlar ve psikologların her birisi, dini kendi bakış açısına göre ele alarak tanımlamaya çalışmışlardır. Psikologların pek çoğu din tanımlarında dinin hem objektif hem de sübjektif yönlerini dikkate almışlardır. Dinin sübjektif yönü, kişinin içinde duyduğu ve yaşadığı dindir. Objektif yönü ise kişisel tecrübeleri aşan ve ferdin dışında kalan taraftır (Mehmedoğlu, 1999:26). Bu bağlamda Regis Jolivet’e göre sübjektif olarak din, insanın Allah’a karşı içinden gelen aşk, tazim ve itimatla bağlanması; Allah’a ve O’nun koyduğu prensiplere ve gayelere karşı bütün akıl ve

hissiyatı ile bağlanmaya mecbur olduğunu kabul etmesidir. Objektif olarak din ise, sübjektif olarak duyulan din duygusunun dıştan gözlemlenebilen eylem ve davranışlarla (âyin, kurban, dua ve ibadetler, ahlakî mükellefiyetler vb.) ifade edilmesidir (Mehmedoğlu, 1999: 27). Din, insanın kendisini, dünyayı ve hatta evreni anlamasına ilişkin düşünceler sunar. İnsan bu düşüncelerden hareketle iç dünyasını ve dış dünyasını anlamaya yarayan yaşayış biçimini oluşturur (Kayıklık, 2000: 1). Son derece kapsamlı bir fenomen olan din, hem duygu ve düşünceleri hem de eylemleri içeren ve bunların tümüyle ilişkili olan küllî bir fonksiyondur (Köse, 2000: 216).

Her insanın, kendisini adayabileceği bir nesneye ve davranışlarına yön verebilecek düşünsel sisteme ihtiyacı vardır. Bu nedenle Fromm dini, bir grup insan tarafından paylaşılan ve o grubun bireylerine kendilerini adayabilecekleri bir hedef ve ortak bir davranış tarzı gösteren bir sistem olarak tanımlamıştır (Fromm, 1993:45-50). Dinde temel olan teorik unsur, insan benliğinin bütün faaliyetleriyle ve bir bütün halinde tabiatüstü varlık (Tanrı) ile ilişki kurmasıdır (Pazarlı, 1972: 30-31). Onun için Thouless'e göre din, kişinin insanüstü varlık veya varlıklara inanan birisi olarak hissettiği amelî alakadır (Melîci, 1985:196). Jung'a göre din, ister olumlu olsun, ister olumsuz olsun en yüksek ve en güçlü değerlerle bir ilişki kurma biçimidir. Bu ilişki gönüllü ya da gönülsüz olabilir fakat Tanrı en başat olmak zorundadır. (Jung, 1993: 119). James'a göre din, ilahi olarak kabul ettiği şeyle ilişkili olduğu müddetçe insanoğlunun sahip olduğu bireysel duygu ve tecrübelerdir (Melicî, 1985:186). James ve Jung'un aksine dine karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olan Freud'a göre ise din, bir çeşit saplantı nevrozudur (Freud, 1949: 116-126). İnsanın ruhî yapısında var olan ve inancının dış dünyadaki bir tezahürü olan din, ister ilkel olsun ister gelişmiş olsun bütün insan toplumlarında tarih boyunca var olmuş bir kurumdur. Dolayısıyla inanma bireyseldir fakat din toplumsaldır. Bu sebeple dinin hem insan için hem de toplum için bir ihtiyaç olduğu her zaman kabul edilmiştir (Uysal, 2003:53). Kısacası değişik doktrinleri, efsaneleri, ahlakî öğretileri, ritüelleri ve sosyal kurumları olan din, çeşitli dinî tecrübelerle canlılık kazanan çok boyutlu bir olgudur (Smart, 1992:438).

Dindarlık, dinin yaşanma şeklidir. Geniş inanç ve uygulama biçimlerini kapsayan bir kavram olarak dindarlık kişinin ideallerinin ve davranışlarının birbirine bağlı olduğu fikrine dayanır. Dindarlık kavramının temelinde, Allah'a inanmak ve O'nu tanımak prensibi bulunmaktadır (Uysal, 2003:65). Dindar kişi, her türlü davranışında dinî inançlarının etkisi altında bulunur. Böylece üstün ve yüce bir varlık ve onunla kurulan ilişkiler, kişinin bütün dünyevî ilişkilerinin merkezini teşkil eder (Hökelekli, 1985:21). Esasen dindarlık bireyin hem özel yaşantısında hem de kamusal alanda dinî emir ve ritüelleri yerine getirmesi ile kendini gösterir (Bilgin, 2003:193-214). Çok boyutlu bir kavram olarak inanç, duygu, davranış, bilgi ve etki gibi boyutları olan dindarlık, bir toplumdan diğerine göre ve kişilere göre değişiklik gösterebilir. Ayrıca dindarlık, çeşitli psiko-sosyal ve kültürel faktörlerin etkisiyle de farklılaşabilen karmaşık bir yapıya sahiptir (Günay, 2006:50-54).

2.3. Ahlak ve Ahlâkî Olgunluk

İngilizce ve Almanca'da ahlak kelimesinin karşılığı olarak Yunanca kökenli “etik” kelimesi ve Latince kökenli “Morality” –“Moral” kelimeleri kullanılmaktadır. Türkçe'de tekil anlamda kullanılan ahlak kelimesi ise köken olarak Arapça “hulk” (“huluk”) ve “hulk” kelimelerinden türetilmiş olup iki manaya gelmektedir. İlk olarak insanın yaratılış (fırtat) ve ruh özelliklerinin tümünü ifade etmede kullanılmak suretiyle “huylar, seciyeler, mizaçlar, âdetler, karakterler ve alışkanlıklar” manasına gelirken, ikinci olarak “yaratılmış ve yaratıklar” yani halk ve toplum anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ahlak kavramı, insanın ruhî-zihni hallerini, huylarını (Aydın, 2005:17; Çağrıcı, 2012:30), ayrıca toplumun

alışkanlıklarını, töre ve âdetlerini yani toplumsal ahlakı ifade etmede kullanılan bir kavramdır (Fromm, 1995:xxxvi). Terim olarak ahlak, insanların iyiliğini ve mutluluğunu hedef alan kuralların hayata geçirilmesi ile kazanılan iyi ve güzel davranışların tümüne denilmektedir (Serinsu, 2009:9). Başka bir deyişle insanın yaratılışından gelen ve ruhuna yerleşen alışkanlıklar olarak ahlak kavramı, toplum içerisinde yaşantılar yoluyla kazanılan iyi ve kötü huyların bütünü anlatmada kullanılır. Dolayısıyla herkesin yaratılıştan getirdiği ve toplumsal hayatta yaşantılar yoluyla edindiği iyi veya kötü bir takım huyları ve alışkanlıkları olduğu için günlük dilde kullanılan aksine ahlaksız bir insan yoktur. Aksine ahlakı iyi olan veya kötü olan insanlar vardır (Çağlayan, 2013:17; Uysal, 2005:43). Bu noktada “huluk”, ile “ahlakı” birbirinden ayırarak insanın yaratılışına ait tabii özelliklerini ifade etmede “huluk”, yaratılıştanmış gibi olup sonradan kazanılmış özelliklerini ifade etmede ise “ahlak” kavramı kullanılmaktadır. Bu nedenle ahlakın bir derunî (sübjektif) yönü, bir de davranış, fiil ve hareket (objektif) yönü vardır (Erdem, 2006: 52). İslam düşünürlerinden Gazalî’ye göre ahlak, insan nefsinde yerleşmiş bulunan bir yeti olup fikrî zorlamaya gerek kalmaksızın tüm fiiller ondan kolayca ortaya çıkabilmektedir (Gazalî, 1993:118). Ünlü ahlak kuramcısı Kohlberg ise, ahlakı bilişsel bir yapı olarak görmekte ve ahlakın “doğru-yanlış, adalet-haksızlık, iyi-kötü gibi konularda bilinçli olarak yargıda bulunarak karar vermeyi ve buna göre davranışta bulunmayı içerdiğini ileri sürmektedir (Kohlberg, 1976.46).

Ayrıca ahlak, bazen Budist ahlakı, Hıristiyan ahlakı gibi genel bir hayat tarzını ifade etmede, bazen meslek ahlakı, iş ahlakı gibi bir grup davranışı ifade etmede, ayrıca davranış kuralları veya yaşam tarzları üzerinde yapılan fikrî bir araştırmayı ifade etmede de kullanılmaktadır (Raziel Abelson, 81-82’den nak. Kılıç, 1992:3). İbn Miskeveyh’e göre nefsin düşünüp taşınmadan kendi fiillerini ortaya koymasını sağlayan bir yeti olarak ahlak iki kısma ayrılır. Birincisi, mizaçtan kaynaklanan, diğeri ise alışkanlık ve eğitimle kazanılan ahlaktır. Bu nedenle insanlar arasında bu konuda bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Bazılarına göre bir kimsenin tabii bir ahlakı vardır ve o kimse bundan kurtulamaz. Bazılarına göre ise insanın ne tabii bir ahlakı ne de tabii olmayan bir ahlakı bulunduğu söylenebilir. Ancak insan, ahlakı kabul edebilecek bir yaratılışa sahiptir. Eğitim ve öğütlerle insanda ahlak bakımından hızlı veya yavaş bir değişim mümkündür (İbn-i Miskeveyh, 2013:49-50). Bununla birlikte davranış kuralları veya hayat tarzları üzerinde düşünmek suretiyle sadece felsefeciler ahlakla ilgilenmekle kalmayıp aynı zamanda sosyologlar, psikologlar, antropologlar ve tarihçiler de ahlakı kendi bakış açılarından ele alarak incelemiş ve tanımlamışlardır. Bu bağlamda sosyolojik açıdan ahlak, insan topluluklarınınca zaman içerisinde benimsenen, kişilerin birbirleriyle ve diğer insanlarla ilişkilerini düzenleyen kurallar, ilkeler ve inançlar bütünüdür. (Aydın, 2003:126). “Psikolojik açıdan ahlak ise, kişinin davranışlarına yön ve şekil veren, inançları, tutumları, huyları, duyguları, melekeleri ve bunların sonucunda ortaya çıkan, kişinin iyi veya kötü olarak nitelendirilebilecek davranışlarının bütünü ifade etmektedir” (Aydın, 2003:126). Psikoloji insan davranışlarını inceleyen bir bilim dalı olduğu için insanların iyi veya kötü yönde davranışta bulunma tarzları olan ahlak da psikolojinin inceleme alanlarından birisidir. Esasen ahlak sosyal psikolojinin konularından birisini teşkil etmektedir. Sosyal psikoloji bakış açısıyla ahlak, hem sosyal bir davranış olması bakımından hem de bir sosyal öğrenme konusu olması bakımından incelenmektedir (Güngör, 2010: 23). Kısacası önceleri felsefenin ve teolojinin konusu olan ahlak daha sonra psikoloji, özellikle sosyal psikoloji biliminin de bir konusu haline gelmiş ve psikoloji alanında ahlakla ilgili psikanaliz, davranışçı ve sosyal öğrenme kuramı ve bilişsel gelişim kuramı olmak üzere üç önemli kuram ön plana çıkarak kendilerinden sıkça söz ettirmişlerdir.

Anlaşılaacağı üzere ahlak, insanın karakter yapısı, yapıp etmeleri, bunlarla ilgili değerlendirmeleri ve davranışlarını düzenleyen genel kurallarla ilgilidir (Kılıç, 1992:2). Başka

bir deyişle, iyi veya kötü davranışlardan oluşan ahlak, insanların toplum içinde uymakla sorumlu oldukları kurallar bütünüdür. Bununla birlikte hangi davranışın iyi veya kötü olduğuna dair kişiden kişiye, toplumdan topluma, kültürden kültüre değişen değer yargıları vardır. Başka bir deyişle herkesin ve her toplumun kendisine göre bir ahlak anlayışı olduğu gibi ahlak anlayışları tarihin çeşitli dönemlerine göre de değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda iyi ve kötünün ne olduğuna dair herkes tarafından kabul edilen ortak bir temel olmadığı görüşünün aksine ahlak ilkelerinin mutlak değişmeyen değerler olduğunu savunanlar da olmuştur (Kulaksızoğlu, 2013: 98). Kısacası ahlak, insanın kendisine, Yaratan'ına ve diğer insanlara karşı yapmakla görevli olduğu vazifeler bütünüdür (Erdem, 2006:58). Genelde sosyal hayatın ve kurumların değişmesi ve gelişmesi gibi bireylerin ve toplumların ahlak anlayışlarının da değişmesi veya gelişmesi söz konusu olabilmektedir. Zira ahlâkî ölçütler ve davranışlar, sosyal hayatın, özellikle de zihnî seviyenin gelişmesine paralel bir seyir izleyebilmektedir (Titus, 1967:376-377'den nak. Türer, 2005:88).

İngilizce karşılığı, 'moral ripeness' ve Almanca karşılığı 'sittlichkeitsreife' olan ahlaki olgunluk, bir kimsenin veya topluluğun genel ahlak kurallarına göre hareket edebilmesi ve doğru ya da yanlış davranışlar konusunda akla ve vicdana uygun kararlar verebilmesi için ulaşması gerekli olan asgari ahlaki gelişim düzeyi olarak tanımlanmaktadır (Seyyar, 2003: 18-20). Başka bir deyişle ahlak olgunluğu ya da ahlâkî olgunluk, duygu, düşünce, yargı, tutum ve davranış bakımından yetkin, zirvede olma ve mükemmellik durumunu ifade etmektedir (Thomas, 1991:51) Esasen ahlâkî olgunluk, ahlâkî değerlerin içselleştirilerek vicdanda kök salması ve kişinin yalnız kaldığı durumlarda bile gayri ahlâkî davranmayı aklından geçirmediği bir karakter özelliğine sahip olmasıdır. Böyle bir karakter özelliğine sahip olan bireyler, ahlak dışı davranmayı her şeyden önce kendilerine olan saygılarını, onur ve haysiyetlerini kaybetmek kadar tehlikeli görmektedirler (Şengün, 2008: 37). Dolayısıyla ahlâken olgun olan bireylerin istek ve arzuları, duygu ve düşünceleri ile davranışları arasında her zaman bir uygunluk vardır. Bu uyumdan dolayı da kendilerini zorlamaksızın yaptıkları işten mutluluk duydukları söylenebilir (Aydın, 1991: 212). Bu noktada ahlâkî olgunluğa sahip olan bireylerin güvenilir, sorumlu, saygılı, adil, oto kontrol ve empati kabiliyetleri gelişmiş iyi bir insan ve bunların da ötesinde kanun ve kurallara uygun hareket eden iyi birer yurttaş oldukları ifade edilmektedir (Thomas, 1991:51). Bu sebeple ahlâkî olgunluk, insanın ulaşabileceği ahlaki gelişimin en üst seviyesi olarak kabul edilmektedir. Bu noktada her insanın bu olgunluk seviyesine ulaşmasına hız kazandıracak temel bir modelin / prototipin oluşturulması önem arz etmektedir. Başta Hz. Muhammed (s.a.v.) olmak üzere kültürümüzde bu temel prototiple ilgili pek çok örnek şahsiyet mevcuttur (Sarıçam vd., 2014: 1329). Ahlaki anlamda gelişimin nihaî noktasını teşkil eden ahlâkî olgunluğa, ancak ahlâkî gelişim süreci sonunda erişilmektedir. Bununla birlikte ahlâkî gelişim sürecinde biyolojik, psikolojik ve sosyolojik türden çeşitli faktörlerin etkisi mevcuttur. Bireyin ahlaki gelişiminde etkili olan bu faktörlerin, aynı zamanda onun ahlâkî olgunluk düzeyinde de belirleyici olduğu söylenebilir. Bu bağlamda cinsiyet ve zeka gibi etkenler biyolojik; vicdan, duygu, düşünce, inanç ve irade gibi etkenler psikolojik; aile, okul, arkadaş çevresi, kitle iletişim araçları, ekonomi ve kültür gibi etkenler de sosyal faktörler içerisinde zikredilebilir (Özer, 2011:71-79).

Ahlâkî olgunluk ile ahlâkî yargı arasında nasıl bir ilişki olduğu konusuna gelince; yurtdışında yapılan araştırmalarda genellikle Lawrence Kohlberg'in geliştirdiği ahlâkî yargı gelişimi kuramı ve bu kuramdaki evreler aynı zamanda ahlâkî olgunluk düzeyleri olarak değerlendirilmektedir (Colby and Kohlberg, 1987; Nardi and Tsujimoto, 1970: 365-369; Hauser and Others, 2007:1-3; Rendi and Others, 2005:139). Bununla birlikte ahlaki yargı ile ahlaki olgunluk kavramları birbirleriyle ilişkili olsalar da gerçekte birbirinden farklıdır. Çünkü ahlaki yargı zihinsel bir işlem olup, iyi-kötü ve doğru-yanlış arasında bir hüküm verme

eylemidir. Oysa ahlaki olgunluk, bir kimsenin veya toplumun ahlak ilkelerine göre davranışta bulunma düzeyini gösterir (Şengün ve Kaya, 2007:51-64).

2.4.Din, Ahlak ve Ahlaki Olgunluk İlişkisi

Tarih boyunca ahlakı değişik şekillerde temellendirenler olmuştur. Bu bağlamda ahlakı bir temele dayandırma girişimlerinde ahlaka temel olarak düşünülen esaslar, ya dinî temelli ya da din dışı temelli olmuştur. Ahlakı din dışı temellendiren filozoflardan bazıları ahlakın temelinde akıl, bazıları sezgi, bazıları da duygu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Örneğin her şeyin ölçüsü olarak insanı kabul eden ve ahlak kurallarının toplumlara ve kültürlere göre değişebileceğini öne süren Sokrat, ahlakı akılla temellendiren rasyonel ve laik ilk ahlak felsefecisi olmuştur. Benzer şekilde. İlk çağ felsefecilerinden Aristo ve yeni çağ felsefecilerinden Kant da ahlakı akılla temellendiren filozoflardandır. Diğer taraftan Bergson gibi bazı filozoflar iyilik veya kötülük gibi ahlâkî değerlerin doğrudan sezgi (intuition) yoluyla bilinebileceğini ileri sürmek suretiyle ahlakı sezgi ile temellendirmeye çalışmışlardır. Ayrıca Epikür, Locke, Hume ve Mill gibi bazı filozoflar ise ahlakı duygu ile temellendirmeye çalışmışlardır (Kılıç, 1992:15-16). Benzer şekilde ünlü ahlak kuramcısı Lawrence Kohlberg de ahlak ile din arasında bir ilişkinin olmadığını, ahlaki yargı gelişiminin dinden bağımsız olduğunu savunanlardan birisidir. Bu noktada ahlâkî yargı gelişiminin zihinsel gelişime paralel olarak ilerlediğini ileri süren ve ahlâkî iyi ve kötüyü belirlemede insan aklına ve bilişe büyük önem veren Kohlberg'e göre, bireyler kendi ahlaki tercihlerini kendileri belirleyebilirler. Kohlberg, bu hususta yaptığı deneysel çalışmalarda Katolik, Protestan, Yahudi, Budist, Müslüman ve ateist bireylerin ahlaki yargı gelişimleri arasında belirgin bir fark tespit edemediğini, bu sebeple ahlâkî gelişimi arttırmada bir dinin diğerlerine göre bir üstünlüğü olmadığını ifade etmiştir (Kohlberg, 1974:13-14). Bununla birlikte dinî inancın gelişim seyri ahlâkî yargı gelişimi ile paralellik arz ettiğini belirten Kohlberg'e göre her ne kadar ahlâkî prensiplerin belirlenmesi ve oluşturulmasında bir dine ihtiyaç olmasa da ahlak kurallarına uyulması noktasında dinî inanç gerekli olabilir. Nitekim bu hususla ilgili olarak geliştirdiği ahlaki yargı gelişim kuramının en son aşamasında yer aldıklarını ifade ettiği Sokrates, Hz. İsa ve Martin Luther gibi kişilerin aynı zamanda güçlü dinî inançları olan kimseler olduğunu belirtmiştir (Kohlberg 1984:151).

Bununla birlikte bazı araştırmalarda her ne kadar ahlâkî gelişim dönemleriyle dinî gelişim özellikleri arasında bir ilişkinin bulunmadığı ileri sürülmüş olsa da Kohlberg'in basamaklarını takip eden bir Tanrı kavramının oluştuğuna dikkat çeken Oser'in çalışmaları bu iki gelişim özelliği arasında belirli bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır (Kuşat, 2012: 165). İşte bu noktada bazı düşünürler ise ahlakı dinden bağımsız olarak ele alan ve ahlakı din dışı olarak temellendirmeye çalışan ahlak teorisyenlerine çeşitli yönlerden itirazlarda bulunmuşlar ve ahlakı din ile temellendirmeye çalışmışlardır. Bu itirazlardan en önemlisi, din dışı ahlak teorilerinde ahlâkî iyi ve kötüyü belirleyen mutlak bir ölçütün olmayışının aynı anda birbirine zıt iki ahlâkî prensibin doğruluğunu gündeme getireceği, bunun da ahlâkî göreceliğe ve şüpheciliğe yol açacağı noktasında olmuştur. Oysa ahlâkî değerlerin genel geçer olması için, mutlak bir varlıkla ilişkilendirilmesi elzemdir. Bu da ancak din sayesinde mümkündür. Dolayısıyla ahlakı din ile temellendiren ahlak kuramcıları, ahlâkî iyi ve kötünün kriteri olarak vahyi kabul etmişlerdir (Kılıç, 1992:140-145).

Gerçekte bütün dinlerin temelinde ahlak vardır. Çünkü bütün dinler genel anlamda müntesiplerinin toplum içerisinde birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen ve davranışlarına yön veren bir takım ilkeler koymuşlardır. Bu nedenle din kuralları ile ahlak kuralları birbirleriyle çoğu zaman iç içe geçmiştir ve bunları birbirinden ayırmak genellikle mümkün değildir. (Ünver, 1999:311). Çünkü dinî hayatın merkezinde yer alan ilahi varlık aynı

zamanda toplumsal hayatın ve ahlâkî nizamın da düzenleyicisidir (Erdem, 2006:77-78). Esasında din, insanlara sevgi, saygı, barış, hoşgörü, itaat, fedakarlık, merhamet ve yardımseverlik gibi bir takım erdemleri kazandırmayı amaç edindiği için dinin ortaya koyduğu ilkelere uymakla kişiler üstün ve olgun ahlâkî niteliklere sahip olurlar (Şengün, 2008:70-71).

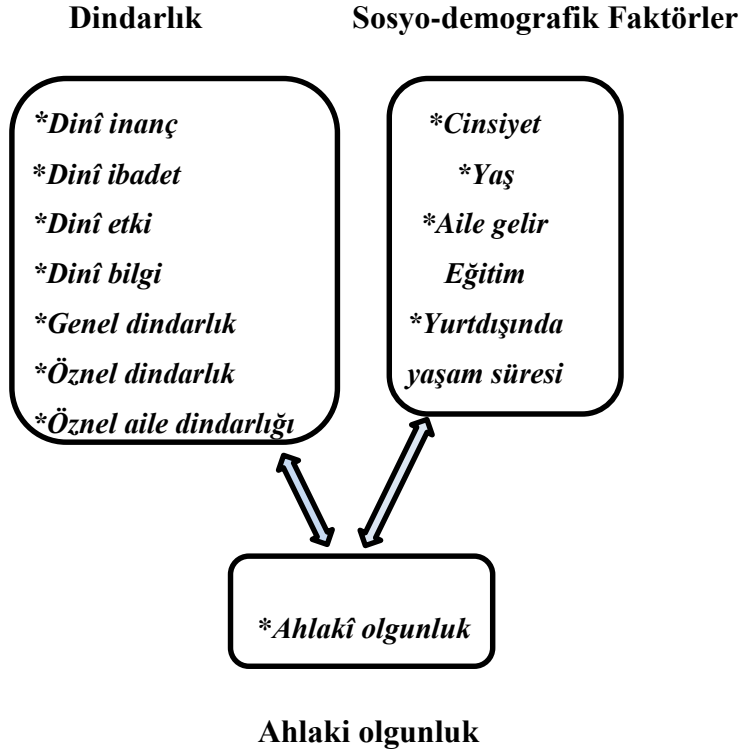
İslam hem inanç, ibadet ve ahlaka dair değerlerden oluşan bir din hem de bu değerlere dayalı bir kültür ve medeniyetin adıdır (el-Kindi, 2012: 4). Dolayısıyla İslâm dinine göre ahlâk, hem dinî yaşantının temel bir ögesi hem de gayesidir. Bu nedenle İslam dini açısından ahlâkî boyutu olmayan bir dindarlık düşünülemez gibi, dindarlık yalnız ahlâka da indirgenemez. Bu nedenle din ile ahlâk arasındaki yakın ilişkiden dolayı ahlâkî olgunluk, temel dindarlık kriterlerinden birisi olarak görülmektedir (Certel, 2010/1: 54-55). İslâm'da din ile ahlak birbiriyle yakından ilişkili ve birbirinin yerine geçebilecek iki kavram, bir madalyonun iki yüzü gibidir. İyi Müslüman ve dindar olmanın yolu, öncelikle “iyi insan olmak”tan geçmektedir. İyi insan olmadan, iyi insan olmanın gerektirdiği ahlâkî değerler kazanılmadan iyi bir Müslüman ya da dindar olmak mümkün değildir (Uysal, 2005: 50-51). Hatta bir kimsenin tam bir Müslüman olabilmesi, Allah’a inanması ve ona ibadet etmesinin yanında, toplumsal ve doğal çevresiyle yani canlı cansız etrafında bulunan tüm varlıklarla olan ilişkilerinin de düzenli ve seviyeli olmasıyla mümkündür. İslâm dinî, insanın gündelik hayata yönelik davranışlarıyla ilgili bir takım kurallar koymuş, bu kurallara uymamayı günah, uymayı ise sevap saymış ve karşılığında uhrevî ceza veya mükâfat vadedmiştir (Kuşat, 2012:171). İslam peygamberi Hz. Muhammed hem İslam’ı öğretmek hem de ahlâkî olgunlukları tamamlamak için gönderildiği için ahlâkî olgunluklar ve kemal noktası ahlakın bütünüdür. Dolayısıyla İslam dini, din-ahlak bütünlüğünü sağlayan tek din, iyi ahlakın bizatihi kendisidir (Erdem, 2013:78). Esasen İslam dininin iki temel kaynağını teşkil eden pek çok Kur’an ayetinde ve hadis-i şeriflerde güzel ahlakın imanın bir parçası olduğu ifade edilmektedir. Böylece, kemal noktasındaki imana sahip olmanın sadece güzel ahlak ile mümkün olacağı ve iman ile ahlak arasında sıkı bir ilişkinin olduğu vurgulanmaktadır.

3. Araştırma ve Yöntem

3.1.Amaç ve Yöntem

Bu araştırma temelde, İngiltere’deki Türk Müslüman gençlerin dindarlık ve ahlâkî olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlamıştır. Tarama yöntemi ve anket tekniği ile kullanılarak gerçekleştirilen bu araştırma, ilişkisel türden nicel bir çalışmadır. Değişkenler arasındaki birlikte değişimin varlığını ya da derecesini tespit etmeye yarayan korelasyonel çalışmalarda (Karasar, 2010: 81; Büyüköztürk, 2012:32) açıklayıcı ve yordayıcı olmak üzere iki tür araştırma deseni mevcuttur. Açıklayıcı desende değişkenler arasında sebep sonuç ilişkisinden söz etmek mümkün olmasa da yordayıcı desende bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında sebep sonuç ilişkisi kurulabilir (John W. 2012: 340-341). Bu çalışmada hem açıklayıcı hem de yordayıcı desen ikisi bir arada kullanılmıştır. Dolayısıyla değişkenler arası ilişkileri tespit etmek için hem korelasyon hem de çoklu regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırmanın verileri 30 Ocak - 30 Temmuz 2019 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmada etik kurul izinleri ve ölçek kullanım izinleri alınmıştır.

3.2.Araştırmanın Modeli

3.3.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İngiltere’de yaşayan Türk Müslüman gençler oluşturmaktadır. Çalışma evrenini ise İngiltere’de Türk nüfusun yoğun bir şekilde yaşadığı Londra şehrindeki lise, yüksekokul ve üniversite düzeyindeki gençler oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise evrenden kota örnekleme yöntemi kullanılarak her yaş ve eğitim düzeyini (lise, yüksekokul ve üniversite) temsil edecek sayıda öğrencinin çalışma grubuna dahil edilmesiyle 475 öğrenci oluşturmuştur. Kota örnekleme yönteminde, her grubun evren (anakütle) içindeki oranına göre örnekleme temsil edilmesi hedeflenir. Sosyal bilim araştırmalarında kota örnekleme yöntemiyle örneklem belirlenirken evrenin (anakütlenin) modeli kişilerin yaşlarına, cinsiyetlerine, medeni durumlarına, ailedeki çocuk sayısına, mesleklerine, ikamet ettikleri yere veya bölgelerine göre araştırmanın amacına uygun kategorilerden oluşabilir (Balcı, 2010:96; Arslantürk, 1995:92).

Örneklemenin Sosyo-Demografik Özellikleri

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri

Sosyo-Demografik Faktörler		N	%
Cinsiyet	Erkek	161	33.9
	Kadın	302	63.6
	Cevapsız	12	2,5
	Toplam	475	100
Yaş	12 - 14 yaş	31	6.5
	15- 17 yaş	67	14.1
	18- 20 yaş	77	16.2
	21 - 23 yaş	95	20
	24 - 26 yaş	80	16.8
	27 ve üzeri yaş	115	24.2
	Cevapsız	10	2.1
	Toplam	475	100
Gelir	Düşük	25	5.3
	Orta	186	39.2
	İyi	213	44.8
	Çok iyi	47	9.9
	Cevapsız	4	.8
	Toplam	475	100
Eğitim düzeyi	Lise	126	26.5
	Yüksekokul (kolej)	88	18.5
	Üniversite	261	54.9
	Toplam	475	100
Yurtdışında yaşam süresi	1 yıldan az	19	4
	1-3 yıl arası	24	5.1
	3-5 yıl arası	12	2.5
	5-10 yıl arası	38	8
	10 yıl ve üzeri	367	77.3
	Cevapsız	16	3.2
Öznel dindarlık algısı	Toplam	475	100
	Dindar olmayan	26	5.5
	Biraz dindar	152	32
	Dindar	251	52.8
	Çok dindar	44	9.3
	Cevapsız	2	.4
Öznel aile dindarlığı	Toplam	475	100
	Dindar olmayan	33	6.9
	Biraz dindar	95	20
	Dindar	243	51.2
	Çok dindar	101	21.3
	Cevapsız	3	.6
Toplam	475	100	

Tablo 7’de görüleceği üzere temelde dindarlık ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkiyi farklı bir toplum ve kültür ortamında incelemeyi amaç edinen araştırmamıza 302 kadın (%63.6) ve 161 erkek (% 33.9) katılmıştır. Araştırmaya katılanların % 24.2’si (115 kişi) 27 yaş ve üzeri, % 20’si (95 kişi) 21-23 yaş arası, %16.8’i (80 kişi) 24-26 yaş arası, %16.2’si (77 kişi) 18-20 yaş arası, %14.1’i (67 kişi) 15-17 yaş arası kişilerden oluşmaktadır. Araştırmaya en az sayıda kişi (31 kişi; %6.5) 12-14 yaş grubundan katılmıştır. Diğer taraftan 10 katılımcının ise yaş ile ilgili soruya cevap vermedikleri görülmüştür. Aile gelir durumu bakımından araştırmaya katılan

gençlerin %44.8'i (213 kişi) *iyi gelir* düzeyinde, %39.2'si (186 kişi) *orta gelir* düzeyinde, %9.9'u (47 kişi) *çok iyi gelir* düzeyinde ve %5.3'ü (25 kişi) ise *düşük gelir* düzeyindedir. Katılımcılardan 4'ü ise gelir ile ilgili soruyu cevaplamamayı tercih etmişlerdir. Londra'da yaşayan ve araştırmaya katılan gençlerin %54.9'u (261 kişi) üniversite, % 26.5'i (126 kişi) lise ve %18.5'i ise (88 kişi) yüksek okul düzeyinde eğitim görmektedir. Araştırmaya katılan kişilerin ne kadar süredir yurtdışında yaşadıklarına dair frekans dağılımlarına bakıldığında ise; %77.3'ünün (367 kişi) 10 yıl ve daha fazla süredir yurtdışında yaşadığı, % 8'inin (38 kişi) 5 ila 10 yıl arası, % 5.1'inin (24 kişi) 1 ila 3 yıl arası ve %2.5'i (12 kişi) 3 ila 5 yıl arası süreden beri yurt dışında yaşadıkları görülmektedir. Bununla birlikte katılımcılardan 16 kişi ise ilgili soruyu cevaplamamıştır.

Tablo 7'ye bakıldığında görüleceği üzere gençlerin %52.8'i (251 kişi) öznel dindarlık algısı bakımından kendilerini *dindar* olarak, % 32'si (152 kişi) *biraz dindar*, % 9.3'ü (44 kişi) *çok dindar* ve %5.5'i (26 kişi) *dindar olmayan* olarak algılamaktadır. Katılımcılardan 2 gencin ise öznel dindarlık algısı ile ilgili soruyu cevapsız bıraktığı görülmüştür. Öznel aile dindarlığı bakımından durumlarına bakıldığında; söz konusu gençlerin % 51.2'si (243 kişi) ailesini *dindar*, % 21.3'ü (101 kişi) *çok dindar*, %20'si (95 kişi) *biraz dindar* ve %6.9'u ise (33 kişi) *dindar olmayan* olarak nitelendirmişlerdir.

3.4.Verilerin Toplanması

Araştırmada verilerin toplanmasında 'Kişisel Bilgi Formu', 'Dindarlık Ölçeği' ve 'Ahlakî Olgunluk Ölçeği' kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Kişisel Bilgi Formunda cinsiyet, yaş, gelir, eğitim düzeyi, yurtdışında yaşam süresi, öznel dindarlık algısı, öznel aile dindarlığı değişkenlerine ilişkin sorular yer almaktadır.

Dindarlık Ölçeği: Araştırmada çok boyutlu dindarlık ölçeği kullanılmıştır. Gerçekte Dindarlık Ölçeği'nin esası, 1995 yılında Uysal tarafından Glock'un çok boyutlu dindarlık anlayışından hareketle geliştirilen "İslamî Dindarlık Ölçeği"ne dayanmaktadır (Bkz. Uysal, 1995:263-271). 4'lü likert formatında düzenlenmiş olan Dindarlık Ölçeği'nden alınan yüksek puanlar, dindarlık düzeyinin yüksek, düşük puanlar düşük olduğunu göstermektedir. Orijinalinde 5 boyut (inanç, ibadet, tecrübe, etki ve bilgi) ve 25 maddeden oluşan dindarlık ölçeği ile ilgili olarak İngiltere'deki örneklemden toplanan veriler üzerinden faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda (AFA), faktör yükleri düşük olan ve bütün boyutlarla ilişkili (binişik) olan altı maddenin atılmasıyla kalan ölçek maddelerinin 4 boyut altında (inanç, ibadet, etki ve bilgi) toplandığı görülmüştür. Dindarlık Ölçeği ile ilgili olarak yapılan faktör analizi ve iç tutarlılık testi sonuçlarının, Uysal tarafından geliştirilen 'İslami Dindarlık Ölçeği'nin' bulgularıyla uyum arz ettiği görülmüştür. Bu sonuçlar, söz konusu ölçeğin bireylerin dindarlığını ölçmede güvenilir ve yeterli bir ölçüm aracı olduğunu ortaya koymaktadır. (KMO=.94; $X^2=3814.84$; $p=.000$; Varyans %63; Cronbach Alpha=.91).

Ahlakî Olgunluk Ölçeği: "Ahlakî Olgunluk Ölçeği", 2007 yılında Şengün ve Kaya tarafından geliştirmiştir. 5'li likert şeklinde düzenlenmiş olan ve 66 maddeden oluşan Ahlakî Olgunluk Ölçeği'nde 66-330 arası puan alınabilmektedir. Yüksek puan, yüksek ahlakî olgunluk düzeyini, düşük puan ise düşük ahlakî olgunluk düzeyini göstermektedir. Ahlakî Olgunluk Ölçeği'nin güvenilirlik ve geçerlik çalışması sonucunda ölçek maddelerinin tek bir faktörde toplandığı, test tekrar test güvenilirlik katsayısı .89, Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının ise .93 olduğu görülmüştür (Şengün & Kaya, 2007: 51-64). Araştırmada örneklemin ahlakî olgunluk düzeylerini ölçmek için kullanılan Ahlakî Olgunluk Ölçeği'ne ilişkin olarak da

toplanan ham veriler üzerinden açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin orijinalinde olduğu gibi tek boyutlu olduğu ve ahlaki olgunluğu ölçmede güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğu bulgulanmıştır (KMO=.90; $X^2=8234.25$; $p=.000$; Varyans %60.7; Cronbach Alpha=0.94).

3.5.Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan ham verilerin girilmesinde ve farklı istatistiksel tekniklerle analiz edilmesinde SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde kullanılan istatistiksel işlemler, kullanılan ölçek tiplerine ve araştırma hipotezlerine göre belirlenmiştir. Araştırmada yapılacak analizler öncesinde toplanan ham verilerin uç değerleri temizlenmiş, dağılımların normalliğini test etmek için hem örneklemin dindarlık puan ortalamaları hem de ahlaki olgunluk puan ortalamaları üzerinden yapılan analizler sonucunda dağılımların normal olduğu görülmüştür (Dindarlık; mean=3.93; median=3.95;mod:4.00; sd.s.= .319; skewness= -.448; kurtosis= .094; Ahlaki Olgunluk; mean=3.94; median=3.97; mod:3.65; sd.s.= .305; skewness= -.367; kurtosis= .071). Böylece toplanan verilerin analizinde parametrik testlerden yararlanılmıştır. Veriler analiz edilirken frekans dağılımı, aritmetik ortalama, t-testi, korelasyon analizi ve çoklu regresyon analizinden yararlanılmıştır. Çözümlemiş olan verilerin manidarlığı %5 hata payı ve % 95'lik bir güven düzeyi ile sınanmıştır. Araştırmanın birtakım sınırlılıkları söz konusudur. Her şeyden önce İngiltere'li Türk Müslüman gençler üzerinde gerçekleştirilen bu çalışma, Londra örneklemini, veri toplamada kullanılan ölçme araçları, yararlanılan istatistikî analiz teknikleri ve araştırmanın yapıldığı 2019 yılı ile sınırlıdır.

3.6.Hipotezler

Araştırmanın amacına uygun olarak test edilmeye çalışılan hipotezler şunlardır:

H1. Erkek öğrenciler ile kız öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyleri arasında anlamlılık derecesinde farklılıklar vardır. Kız öğrencilerin ahlaki olgunluk düzeyleri erkeklerden anlamlı derecede daha yüksektir.

H2. Katılımcıların yaş, aile gelir ve eğitim düzeyleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılık seviyesinde ilişkiler vardır.

H3. İngiltere'de yaşayan bireylerin oradaki yaşam süreleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ilişki vardır.

H4. Genel olarak İngiltere'de yaşayan Türk azınlığa ait olan Müslüman gençlerin genel dindarlık, dindarlığın boyutları (inanç, ibadet, etki, bilgi), öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı düzeyleri düşük olacaktır.

H5. Genel olarak İngiltere'de yaşayan Türk Müslüman gençlerin ahlaki olgunluk düzeyleri düşük olacaktır.

H6. Katılımcıların genel dindarlık, dindarlığın boyutlarındaki (inanç, ibadet, etki ve bilgi) düzeyleri, öznel dindarlık algıları ve öznel aile dindarlığı düzeyleri ile ahlaki olgunluk seviyeleri arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde ilişkiler vardır.

H7. Katılımcıların yaş, aile gelir, eğitim düzeyleri ve yurtdışındaki yaşam süreleri, dindarlığın inanç ibadet, etki, bilgi boyutları, öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı, ahlaki olgunluğu manidar bir şekilde yordayacaktır.

4.Bulgular

4.1.Örneklemin Sosyo-Demografik Özellikleri ve Ahlaki Olgunluk Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Ahlaki Olgunluk Düzeylerine İlişkin Farklar (t-testi)

Değişkenler	Ülke/şehir	Cinsiyet	N	\bar{X}	Sd.S.	t	p
Ahlâkî olgunluk	İngiltere / Londra	Erkek	161	3.92	.3560	-.700	.485
		Kadın	302	3.95	.2773		

****p<.01 düzeyinde anlamlı, *p<.05 düzeyinde anlamlı**

Birleşik Krallık'taki katılımcılardan toplanan veriler üzerinden yapılan t-testi sonucunda kadınların ahlaki olgunluk puan ortalamalarının ($\bar{X} = 3.95$; $Sd.S. = .2773$) erkeklerinkinden ($\bar{X} = 3.92$; $Sd.S. = .3560$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapılan t-testi sonucunda İngiltere'de yaşayan genç erkeklerle genç kadınların ahlaki olgunluk puan ortalamaları arasındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlılık seviyesine ulaşmadığı görülmüştür ($t = -.700$; $p > .05$). Araştırma sonucunda elde edilen bu bulguya göre **H1** araştırma bulguları ile doğrulanmamıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri ile Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	Yaş	Gelir	Eğitim	Y. Yaşam süresi
Ahlâkî olgunluk	r	.238**	.152**	.091*
	P	.000	.001	.047
	N	465	471	475

****p<.01 düzeyinde anlamlı, *p<.05 düzeyinde anlamlı**

Araştırmada örneklemden toplanan veriler üzerinden yapılan korelasyon analizi sonucunda gençlerin yaş, aile gelir ve eğitim düzeyleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (yaş: $r = .238^{**}$, gelir: $r = .152^{**}$, eğitim: $r = .091^{*}$, $p < .01$; $p < .05$). Başka bir deyişle İngiltere'de yaşayan gençlerin yaş, aile gelir, eğitim düzeyleri arttıkça ahlaki olgunluk düzeyleri de artmaktadır. Dolayısıyla **H2** araştırma bulguları ile doğrulanmıştır. Diğer taraftan söz konusu gençlerin yurtdışındaki yaşam süreleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında her ne kadar negatif yönde bir ilişki olduğu görülse de bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmüştür ($r = -.056$; $p > .05$). Böylece **H3** araştırma bulgularıyla doğrulanmamıştır.

4.2. Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk İlişkinine Dair Bulgular

Araştırmaya katılan gençlerin genel dindarlık, dindarlığın boyutlarındaki düzeylerini ve ahlaki olgunluk seviyelerini tespit etmek için aritmetik ortalamaları hesaplanmıştır. Ayrıca söz konusu gençlerin dindarlık ve dindarlığın boyutlarındaki düzeyleri ile ahlaki olgunluk seviyeleri arasında anlamlılık derecesinde bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için de pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

4.2.1. Katılımcıların Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tablo 3. Katılımcıların Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk Düzeylerine İlişkin Ortalamaları

Değişkenler	Ülke/şehir	N	\bar{X}	Sd.S.
Dini inanç	İngiltere / Londra	475	3.58	.572
Dini ibadet	İngiltere / Londra	475	2.75	.809
Dini etki	İngiltere / Londra	475	3.36	.760
Dini Bilgi	İngiltere / Londra	475	3.25	.662
Genel dindarlık	İngiltere / Londra	475	3.93	.319
Öznel dindarlık	İngiltere / Londra	473	2.66	.722
Öznel aile dindarlığı	İngiltere / Londra	472	2.87	.825
Ahlaki olgunluk	İngiltere / Londra	475	3.94	.305

Tablo 3'te görüleceği üzere İngiltere'de yaşayan gençlerin dini inanç, dini etki ve dini bilgi ve ahlaki olgunluk düzeylerinin ($\bar{X} = 3.58$, $\bar{X} = 3.36$, $\bar{X} = 3.25$, $\bar{X} = 3.94$) ortanın üstünde olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte dini ibadet, öznel dindarlık algısı, öznel aile dindarlığı algısı düzeylerinin ise ($\bar{X} = 2.75$, $\bar{X} = 2.66$, $\bar{X} = 2.87$) orta düzeyde olduğu görülmektedir. Yine tablo 3'e bakıldığında görüleceği üzere İngiltere'deki bireylerin genel dindarlık düzeylerinin oldukça yüksek olduğu ($\bar{X} = 3.93$) bulgulanmıştır. Çünkü tablo 3'te görüleceği üzere katılımcılar Dindarlık Ölçeği'nin inanç, etki ve bilgi boyutlarından 4 üzerinden $\bar{X} = 3.58$, $\bar{X} = 3.36$, $\bar{X} = 3.25$ puan, toplam dindarlık olarak ise $\bar{X} = 3.93$ puan almışlardır. Ahlaki Olgunluk Ölçeği'nden ise 5 üzerinden, $\bar{X} = 3.94$ puan almışlardır. Oysa dindarlığın ibadet boyutu, öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı puan ortalamaları ise 4 üzerinden sırasıyla $\bar{X} = 2.75$, $\bar{X} = 2.66$, $\bar{X} = 2.87$ puandır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre $H4$ 'ün ve $H5$ 'in doğrulanmadığı hatta tam tersi yönde bulguların elde edildiği gözlenmiştir.

4.2.2. Katılımcıların Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular

Tablo 4. Katılımcıların Dindarlık Düzeyleri ile Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkiler (Pearson Korelasyon)

Değişken	G. Dindarlık	İnanç	İbadet	Etki	Bilgi	Ö. Dindarlık	Ö. Aile dindarlığı
Ahlaki	r	.972**	.500**	.499**	.228**	.607**	.409**
Olgunluk	p	.000	.000	.000	.000	.000	.000
	N	475	475	475	475	475	475

****p<.01 düzeyinde anlamlı, *p<.05 düzeyinde anlamlı**

Tablo 4'te görüleceği üzere İngiltere'nin başkenti Londra şehrindeki örneklemeden toplanan veriler üzerinden gerçekleştirilen pearson korelasyon analizi sonucunda, yurtdışındaki gençlerin genel dindarlık, dindarlığın inanç, ibadet, etki ve bilgi boyutlarındaki düzeyleri, öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı algısı düzeyleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (genel dindarlık : $r = .972^{**}$, dini inanç : $r = .500^{**}$; dini ibadet : $r = .499^{**}$; dini etki : $r = .228^{**}$; dini bilgi : $r = .607^{**}$; öznel dindarlık algısı : $r = .409^{**}$; öznel aile dindarlığı : $r = .275^{**}$, $p < .01$). Dolayısıyla İngiltere'deki gençlerin genel dindarlık ve dini inanç seviyeleri, dini ibadetleri yerine getirme düzeyleri, dinin etkisini günlük yaşamlarında hissetme ve dini bilgi düzeyleri ayrıca öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı algısı düzeyleri arttıkça ahlaki olgunluk seviyelerinin de arttığı görülmektedir. Ayrıca araştırmadaki cinsiyet, yaş,

gelir, eğitim düzeyi gibi bağımsız değişkenler kontrol edildiğinde de genel dindarlık, dindarlığın tüm boyutları, öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı ile ahlaki olgunluk arasındaki pozitif yönlü ve anlamlılık derecesindeki bu ilişkilerin varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Böylece **H6.**'nın araştırma bulgularıyla tamamen doğrulandığı görülmektedir.

4.2.3. Katılımcıların Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Üzerinde Etkisi Olan Faktörlere İlişkin Bulgular

İngiltere’de yaşayan gençlerin ahlaki olgunluk düzeylerinde etkisi olduğu düşünülen yaş, aile gelir, eğitim düzeyi, yurtdışında yaşam süresi, dindarlığın inanç, ibadet, etki ve bilgi boyutlarındaki düzeyleri, öznel dindarlık algısı, öznel aile dindarlığının ahlaki olgunluk üzerindeki etkisini tespit etmek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bu bağlamda ahlaki olgunluk bağımlı değişken (yordanan) ve yukarıda sözü edilen 10 değişken, bağımsız değişkenler (yordayıcılar) olarak stepwise regresyon modeline dahil edilmiştir. Ahlaki olgunluğa ilişkin regresyon model özeti tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5’te görüleceği üzere stepwise regresyon analizi sonucunda dört model geliştirilmiş olup tüm modellerin istatistiksel açıdan $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca model özetinde de görüleceği üzere dördüncü modelin determinasyon katsayısının diğerlerinden daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 5. Ahlaki Olgunluğa İlişkin Çoklu Regresyon (stepwise) Model Özeti

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	F	p
1	.604 ^a	.364	.363	251.197	.000 ^b
2	.639 ^b	.409	.406	150.967	.000 ^c
3	.663 ^c	.440	.436	114.113	.000 ^d
4	.672 ^d	.452	.447	89.776	.000 ^e

Regresyon model özetinde verilen modellere ilişkin sabit, regresyon katsayısı, standart hata, β ve regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t—testi değerleri tablo.6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Katılımcıların Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Üzerinde Etkisi Olan Faktörlere İlişkin Bulgular (Çoklu Regresyon Analizi/Stepwise)

Model	Değişkenler	B	S.Hata	β	t	p	İkili r	Kısmî r
Model 1	Constant (sabit)	3.021	.059	-	51.37	.000	-	-
	Dinî Bilgi	.281	.018	.604	15.85	.000	.604	.604
Model 2	Constant (sabit)	2.881	.062	-	46.56	.000	-	-
	Dinî bilgi	.275	.017	.591	16.04	.000	.604	.609
	Yaş	.039	.007	.210	5.710	.000	.246	.264
Model 3	Constant (sabit)	2.839	.061	-	46.64	.000	-	-
	Dinî bilgi	.214	.021	.460	10.29	.000	.604	.442
	Yaş	.043	.007	.228	6.313	.000	.246	.289
	Dinî ibadet	.083	.017	.220	4.930	.000	.482	.230
Model 4	Constant (sabit)	2.677	.079	-	33.717	.000	-	-
	Dinî Bilgi	.215	.021	.463	10.461	.000	.604	.448
	Yaş	.043	.007	.227	6.357	.000	.246	.292
	Dinî ibadet	.079	.017	.211	4.768	.000	.482	.223
	Aile gelir	.047	.015	.112	3.135	.002	.134	.149

Bağımlı değişken= Ahlâkî olgunluk

Tablo 6’da görüleceği üzere ahlaki olgunluğun öngörülmesine yönelik geliştirilen modeller incelendiğinde; açıklama gücü en yüksek olan 4. model dört değişkeni içermiştir. Modellerde yer alan t-testi değerleri incelendiğinde ise dini bilgi, dini ibadet, aile gelir ve yaş düzeyinin ahlaki olgunluk puanını manidar bir şekilde yordadığı görülmüştür ($p < .01$).

Buna göre tablo 6’da görüleceği üzere yordayıcı değişkenler ile yordanan değişkenin kısmi ve ikili korelasyonları incelendiğinde, dini bilgi ile ahlaki olgunluk arasında pozitif yönde orta derecede bir ilişkinin olduğu (0.60), ancak diğer yordayıcı değişkenler kontrol edildiğinde aradaki korelasyonun $r=0.45$ olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan gençlerin yaş düzeyleri ile ahlaki olgunluk seviyeleri arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu (0.25), ancak diğer yordayıcı değişkenler kontrol edildiğinde aradaki korelasyon $r=0.29$ olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin dini ibadet düzeyleri ile ahlaki olgunluk seviyeleri arasında pozitif yönde, orta derecede bir ilişkinin olduğu (0.48), ancak diğer yordayıcı değişkenler kontrol edildiğinde aradaki korelasyonun $r=0.22$ olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların aile gelir düzeyleri ile ahlaki olgunluk seviyeleri arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde bir ilişkinin olduğu (0.13), fakat diğer yordayıcı değişkenler kontrol edildiğinde aradaki korelasyonun $r=0.15$ olduğu görülmüştür.

Elde edilen sonuca göre, analize dahil edilen yordayıcı değişkenlerin yordama gücü dikkate alındığında, dini bilgi, İngiltere’de yaşayan gençlerin ahlaki olgunluk düzeylerini yordayan en önemli değişken olarak tek başına toplam varyansının % 36’sını açıklamaktadır. Dini bilgi, yaş değişkeni ile birlikte toplam varyansın % 41’ini açıklamaktadır. Dini bilgi, yaş ve dini ibadet değişkenleri ortak olarak ahlaki olgunluk puanının % 44’ünü açıklamaktadır. Dini bilgi, yaş, dini ibadet ve aile gelir değişkenleri hepsi birlikte ahlaki olgunluk puanının %45’ini açıklamaktadır. Başka bir deyişle gençlerin ahlaki olgunluk puanlarını yordayan tüm bağımsız değişkenler toplam varyansın %45’ini açıklamaktadır. Dolayısıyla açıklama gücü en yüksek olana dördüncü modele giren tüm bağımsız değişkenlerin hepsi ile birlikte, ahlaki olgunluk puanları orta derecede pozitif bir ilişki göstermektedir ($R=0.672^d$, $R^2=0.452$, $F=89.776$, $p < 0.000^e$). Standardize edilmiş regresyon katsayıları (β) dikkate alındığında, yordayıcı değişkenlerin dindarlık üzerinde görece önem sıraları; dini bilgi ($\beta = .463$), yaş ($\beta = .227$) dini ibadet ($\beta = .211$) ve aile gelir ($\beta = .112$) düzeyleridir. Regresyon analizi sonucuna göre ahlaki olgunluğu öngören stepwise regresyon denklemi ise şöyledir: *Ahlaki olgunluk* = $2.677 + \text{dini bilgi} \times .215 + \text{yaş} \times .043 + \text{dini ibadet} \times .079 + \text{aile gelir} \times .047$. Bununla birlikte ahlaki olgunluğu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla başlangıçta stepwise regresyon analizine dahil edilen diğer bağımsız değişkenler ise (eğitim düzeyi, yurtdışında yaşam süresi, dindarlığın inanç, etki boyutlarındaki düzeyleri, öznel dindarlık algısı, öznel aile dindarlığı) istatistiksel açıdan anlamsız bulunmuş ($p > .05$) ve modelin dışında bırakılmıştır. Böylece gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda elde edilen bu bulgulara göre **H7**’nin araştırma bulgularıyla kısmen doğrulandığı görülmüştür.

5. Tartışma ve Yorum

İngiltere’de yaşayan Türk Müslüman gençlerin ahlâkî olgunluk düzeylerini dindarlık ve diğer bazı sosyo-demografik değişkenler açısından incelemeyi amaç edinen araştırmanın sonucunda elde edilen bulgularla araştırma hipotezlerinin büyük çapta doğrulandığı görülmüştür. Buna göre araştırma sonucunda, her ne kadar kadınların ahlaki olgunluk puan ortalamaları ($\bar{X} = 3.95$; $Sd.S. = .2773$) erkeklerinkinden ($\bar{X} = 3.92$; $Sd.S. = .3560$) biraz daha yüksek olsa da erkeklerle kadınlar arasındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. İlgili literatüre baktığımızda bizim araştırma bulgularımızı destekleyen araştırma sonuçlarının

olduğu görülmektedir. Örneğin; Keskin'in (2013: 240) İngiltere ve Türkiye'deki liseli gençlerin ahlaki yargı gelişimlerini incelediği araştırmasında, her iki ülkedeki genç kızlarla genç erkeklerin ahlaki yargı gelişimi düzeylerinde anlamlılık düzeyinde bir fark olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde Şafak'ın (2008), Ünsal Seydooğulları ve arkadaşlarının (2014: 32), Aybeka ve arkadaşlarının (2015:2744), Çekin'in (2013:1041), Snarey ve arkadaşlarının, (1985: 3), Bulut'un (2014: 83), Krebs arkadaşlarının (1991:1017), Çile'nin (1981) çalışmalarında da benzer yönde bulguya rastlanmıştır. Cinsiyet değişkeninin ahlaki gelişimle ilişkisini konu alan pek çok çalışma mevcuttur. Bununla birlikte yapılan bazı araştırmalarda bizim araştırmamızda olduğu gibi cinsiyet değişkeni açısından örneklemin ahlaki gelişimi düzeylerinde anlamlı bir fark bulgulanmamıştır. Yapılan diğer araştırmaların bazılarında erkeklerin bazılarında ise kadınların ahlaki gelişim seviyelerin anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte cinsiyet değişkeni ile ahlaki gelişim arasındaki ilişkiye dair çok sayıda araştırma bulgusunu göz önünde bulundurarak yapılan meta analizlerde ise, ahlaki yargı gelişimi bakımından kadın ve erkekler arasında anlamlı bir fark bulunmadığı görülmüştür. Cinsiyete göre ahlaki gelişim düzeylerinde fark tespit edilen araştırmalarda da kadınların erkeklerden biraz daha yüksek puanlar aldıkları bulgulanmıştır (Bkz. Moon, 1986:147-177; Thoma, 1986:165-180). Kısacası bizim araştırma bulgumuz **H1**'i tam olarak doğrulamasa da konu ile ilgili yapılmış olan metanaliz sonuçlarıyla uyumludur.

Araştırmada İngiltere'de yaşayan gençlerin yaş, aile gelir ve eğitim düzeyleri ile ahlaki olgunluk seviyeleri arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir (*yaş*: $r=.238^{**}$, *gelir*: $r=.152^{**}$, *eğitim*: $r=.091^{*}$, $p<.01$; $p<.05$). Ayrıca yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda da yaş ve aile gelir düzeyinin ahlaki olgunluğu pozitif yönde ve anlamlılık düzeyinde yordadığı görülmüştür. Diğer taraftan gençlerin yurtdışındaki yaşam süreleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında her ne kadar negatif yönde bir ilişki olduğu görüle de bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlılık derecesine ulaşmadığı tespit edilmiştir ($r= -.056$; $p>.05$). Böylece, **H2** araştırma bulguları ile doğrulanmış, **H3** ise araştırma bulgularıyla doğrulanmamıştır. Konu ile ilgili literatüre bakıldığında bizim araştırma bulgularımızla uyumlu araştırma sonuçlarının olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda yaş değişkeni ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalara göz atıldığında; bazı çalışmalarda bizim araştırma bulgumuzda olduğu gibi ahlaki olgunluğun yaşla birlikte arttığı görülmüş ve bu husus, kişilerde bilişsel düzeyin yaşla birlikte artmasıyla açıklanmıştır (Jan Stams vd., 2006:700). Örneğin; Kımtar'ın (2020:16) Almanya'lı Türk Müslüman gençler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada, gençlerin yaş düzeylerine göre ahlaki olgunluk seviyelerinde yaşça büyük olanların lehine istatistiksel olarak anlamlı farklar meydana geldiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Van Ijzendoorn'un (1989:419), Rest ve arkadaşlarının (1999:651) Snarey ve arkadaşlarının (1985.8), Sarıçam ve arkadaşlarının (2014: 1335) gerçekleştirdikleri araştırmalarda da yaş düzeylerindeki artışa bağlı olarak katılımcıların ahlaki gelişim seviyelerinin arttığı görülmüştür. Esasen yaş faktörü ahlaki gelişim açısından önemli bir değişkendir. Çünkü yaş değişkeni aynı zamanda bilişsel gelişimin bir göstergesidir. Bu nedenle de yaş değişkeninin kişilerin ahlaki yargı gelişimlerinde önemli bir etkisi vardır. Moon'un yaptığı meta-analiz çalışmasında da yaş ve eğitim seviyesi bakımından daha üst düzeyde olan bireylerin daha yüksek derecede ahlaki gelişime sahip oldukları tespit edilmiştir (Moon, 1986: 147-177). Bununla birlikte ilgili literatürde tersi yönde bulgulara da rastlanmaktadır (Bkz. Cesur, 2010:1674; Gültekin, 2011: 220-244; Sakin, 2007; Şafak, 2008).

Eğitim, bir öğrenme ve topluma yararlı olma süreci olduğu için bireysel anlamda ve meslekte başarılı olma açısından da önemlidir. Bu husustan hareketle bazı araştırmacılar, eğitim ile

ahlaki gelişim arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişkinin olduğunu ayrıca eğitim seviyesinin ahlaki gelişim düzeyinin önemli bir yordayıcısı olduğunu ifade etmişlerdir (Nguyen vd., 2013: 46). Bu bağlamda bizim araştırma bulgumuzla uygunluk arz eden bazı araştırmalarda da eğitim ile ahlak arasındaki ilişkide eğitimin güçlü ve pozitif bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Örneğin; Freeman (2007: 98, 108) eğitim ile ahlaki olgunluk arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında, eğitim ile ahlak arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Almanya’da yaşayan 194 Türk Müslüman genç üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, eğitim düzeyi bakımından yüksek okul düzeyinde olan gençlerin ahlaki olgunluk seviyelerinin liseye devam edenlerden istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu bulgulanmıştır (Kımtar’ın, 2020:17). Yine Dawson (2002:161-164), 30 yıl boyunca 5-86 yaş arası 996 kişilik bir örneklem grubu üzerinden yaptığı bir çalışmada, eğitim, yaş ve cinsiyet ile ahlaki yargı gelişimi arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Dawson çalışmasında yaptığı regresyon analizi sonucunda, ahlaki yargı gelişimi üzerinde eğitim seviyesinin etkisinin en çok olduğunu (toplam varyansın %63’ünü açıkladığını) daha sonra yaş değişkeninin ahlaki yargı gelişimine etkisinin olduğunu (toplam varyansın %3’ünü açıkladığı) gözlemlemiştir. Nitekim bu hususla ilişkili olarak suçlulukla ilgili yapılan araştırmalar ve istatistikler de genelde suçluluğun, düşük eğitim düzeyi ile ilişkili olduğunu ortaya koymakta, suç ile öğrenim durumu arasında genelde ters yönde bir ilişki olduğu görülmektedir (İşler, 2015: 482,485). Ünlü ahlak kuramcısı Kohlberg’e göre ahlâk eğitiminin hedefi kişileri ahlâk bakımından en üst basamaklara taşımaktır. Ahlak eğitiminde bireylere bazı ahlaki değerleri kuru bilgi şeklinde aktarmanın ötesinde onlarda akıl yürütme süreçlerinin harekete geçirilmesi gerekir. Ona göre böyle bir eğitim, sadece bir dersin müfredatı ile sınırlı olmak yerine tüm okulun ve eğitim sisteminin bir amacı ve özelliği olması gerekir (Çileli, 1986:111). Diğer taraftan ilgili literatürde eğitim ve ahlaki olgunluk ilişkisi bağlamında farklı yönde araştırma bulgularının olduğu da görülmektedir (Bkz. Muhtaba vd., 2011:22-23; Cesur ve Topçu, 2010: 1674; Aybeka vd., 2015:2744; Nguyen vd., 2013: 50).

Ahlaki olgunlukla gelir değişkeni arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalara bakıldığında da; bizim araştırma bulgularımızda olduğu gibi gelir düzeyinin artışına paralel olarak ahlaki gelişim düzeyinin de yükseldiğini ortaya koyan araştırma bulguları olduğu görülmektedir (Bkz. (Kımtar, 2020:18); Bilgin, 2017:36). Esasen gelir düzeyi ile ahlaki olgunluk arasında pozitif bir ilişkinin görülmesi anlaşılabilir ve açıklanabilir bir durumdur. Çünkü ekonomik sıkıntılar ve gelir azlığı da bireylerin ahlaki olgunluk seviyelerine etki etmektedir. İşsizlik ve ekonomik imkanların sınırlılığı toplumların üretim potansiyellerini azaltmakta, refah ve gelir seviyelerinde düşüşe neden olmaktadır. Bununla da kalmayıp biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik türden çeşitli sorunların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu noktada işsiz ve dar gelirli bireylerin çeşitli gayri ahlaki davranışlara yöneldiği gözlenmektedir (Yenen, 2011:76). Bununla birlikte bazı deneysel araştırmalarda gelir ile ahlaki gelişim arasında daha farklı türden bulguların da olduğu görülmektedir (Bkz. Ünsal Seydoğulları, 2014:32); Kaya ve Aydın, 2011: 31; Şengün, 2008).

Yurtdışındaki yaşam süresinin bireylerin ahlâkî olgunluk düzeylerine etki edeceği düşünülmüş ve bu husustan hareketle araştırmada iki değişken arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Çünkü uzun süre farklı bir kültür ortamı içinde bulunma ve kültür erozyonuna maruz kalma, kişilerin dini ve ahlaki tutum ve davranışlarında bir takım değişiklikler meydana getirebilir. Bu bağlamda araştırmada iki değişken arasında anlamlılık düzeyine ulaşmasa da negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla birlikte ahlaki olgunluk ile yurtdışındaki yaşam süresi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara pek rastlanmadığı için bu bulgu ile ilgili karşılaştırma yapma imkanı olmamıştır. Fakat Kımtar’ın (2020:15-16)

Almanya’lı Türk Müslüman gençler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada, benzer şekilde en düşük ahlaki olgunluk puan ortalamasının 10 yıl ve 10 yıldan daha fazla süredir Almanya’da yaşayan gençlere ait olduğu, en yüksek ahlaki olgunluk puan ortalamasının ise 1 ila 3 yıl arası süreden beri Almanya’da yaşayanlara ait olduğu görülmüştür. Ancak bu farkların istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmadığı tespit edilmiştir.

Araştırmada İngiltere’de yaşayan gençlerin dini inanç, dini etki, dini bilgi ve ahlaki olgunluk düzeylerinin ($\bar{X}=3.58$, $\bar{X}=3.36$, $\bar{X}=3.25$, $\bar{X}=3.94$) ortanın üstünde olduğu; dini ibadet, öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı algısı düzeylerinin ise ($\bar{X}=2.75$, $\bar{X}=2.66$, $\bar{X}=2.87$) orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada İngiltere’deki gençlerin genel dindarlık düzeylerinin ise oldukça yüksek olduğu ($\bar{X}=3.93$) gözlenmiş, böylece araştırma bulgularıyla **H4** ve **H5**’in doğrulanmadığı hatta aksi yönde sonuçların elde edildiği tespit edilmiştir. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda bizim araştırma bulgularımızı doğrulayan sonuçlar olsa da (Acun Kapkıran, 2007:39; Kımtır, 2020:30; Çekin, 2013:1039; Güngör, 2010:92-120) araştırmaların çoğunluğunda katılımcıların ahlaki gelişim düzeylerinin genellikle orta ya da düşük düzeyde olduğu görülmektedir (Bkz.Keskin, 2013:231); Çiftçi, 2001; Lind, 2000:24-33; Sakin, 2007:196). Araştırmada İngiltere’de yaşayan gençlerin genel dindarlık ve dindarlığın inanç, ibadet, etki ve bilgi boyutlarındaki düzeylerinin ilgili literatürle uygunluk arz ettiği görülmektedir. Çünkü yapılan pek çok araştırmada da gençlerin dini ibadet boyutundaki düzeylerinin diğer boyutlardaki yani dini inanç, dini etki ve dini bilgi boyutlarındaki düzeylerinden daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Onay, 2004:162; Kımtır, 2020:31; Uysal, 2003:67; Kımtır, 2012: 229-230; İnci, 2021:87)

Araştırmada gençlerin ahlaki olgunluk düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmeye yönelik olarak gerçekleştirilen korelasyon analizi sonucunda, yurtdışındaki gençlerin genel dindarlık, dindarlığın inanç, ibadet, etki ve bilgi boyutlarındaki düzeyleri, öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı algısı düzeyleri ile ahlaki olgunluk seviyeleri arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ilişkiler olduğu tespit edilmiştir ($r=.972^{**}$, $r=.500^{**}$, $r=.499^{**}$, $r=.228^{**}$, $r=.607^{**}$, $r=.409^{**}$, $r=.275^{**}$, $p<.01$). Ayrıca araştırmadaki cinsiyet, yaş, gelir, eğitim düzeyi gibi bağımsız değişkenler kontrol edildiğinde de ilgili değişkenler arasındaki pozitif yönlü ve anlamlılık derecesindeki bu ilişkilerin varlığını devam ettirdiği, böylece **H6**’nın araştırma bulgularıyla tamamen doğrulandığı görülmüştür. Yine bu bağlamda gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda da analize dahil edilen yordayıcı değişkenlerin yordama gücü dikkate alındığında, dini bilgi düzeyinin, İngiltere’de yaşayan gençlerin ahlaki olgunluk düzeylerini yordayan en önemli değişken olduğu ve tek başına toplam varyansının % 36’sını açıkladığı tespit edilmiştir. Dini bilgi düzeyi ikinci önemli yordayıcı değişken olan yaş değişkeni ile birlikte toplam varyansın % 41’ini, dini ibadet düzeyi ile birlikte ortaklaşa olarak ahlaki olgunluk puanının % 44’ünü açıkladıkları görülmüştür. Diğer yandan dini bilgi, yaş, dini ibadet ve aile gelir değişkenlerinin hepsi birlikte ahlaki olgunluk puanının %45’ini açıkladığı, dolayısıyla açıklama gücü en yüksek olan dördüncü modele giren tüm bu bağımsız değişkenlerin ahlaki olgunluk puanını ile orta derecede pozitif bir ilişki gösterdiği tespit edilmiştir ($R=0.672^d$, $R^2=0.452$, $F=89.776$, $p<0.000^e$). Böylece **H7**’nin araştırma bulgularıyla kısmen doğrulandığı görülmüştür.

Yurt dışında ve ülkemizde yapılan araştırmalara bakıldığında, bizim araştırma bulgularımızı destekler nitelikte araştırma bulgularının olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Muhammad Rusnah ve arkadaşlarının (2006:100) Malezya’lı, Kımtır’ın (2020:21; 2018:182-203) Almanya’lı ve Avusturya’lı gençler üzerinde yaptıkları araştırmalarda, yine ülkemizde Küçükalp’in, (2006:468-485) Kaya ve arkadaşının (2011:15-41) ve Demirci’nin (2014: 89)

yaptıkları araştırmalarda ahlaki yargı gelişimi ve ahlaki olgunluk ile dindarlık arasında pozitif yönde ilişkiler tespit edilmiştir. Ayrıca Küçükalp'in (2006) ahlaki yargı gelişimi ile dindarlık arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, bizim araştırma bulgularımızda olduğu gibi dindarlığın bilgi boyutunun diğer dindarlık boyutlarına oranla ahlaki yargıyı yordama gücünün daha fazla olduğu, inanç boyutunun ise ahlaki yargıyı yordama gücünün daha az olduğu görülmüştür. Bununla birlikte aynı araştırmada bizim bulgularımızın aksine sosyo-demografik değişkenlerden yalnızca, cinsiyet, fakülte ve sınıf değişkenlerinin ahlaki yargıyı açıklamada etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Lise ğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilen iki doktora çalışmasında da dinî bilgi ve din eğitimi ile ahlak yargı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Clouse, 2000:9). Diğer taraftan dokuz Katolik lisesinden seile 438 kişilik örneklem grubu kullanılarak gerçekleştirilen bir araştırmada yine bizim araştırma bulgularımızı destekler mahiyette; ahlak yargı sonuçları ile dinî pratikler (ibadetler) ve dini inanç arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür. Ayrıca Agati ve Lind (2003:4) tarafından niversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada bizim araştırma bulgularımızı destekler nitelikte bulgulara ulaşıldığı görülmüştür. Söz konusu araştırmada da, niversiteli gençlerin dini inanç türleri ile C-Skorları arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde yapılan araştırmalarda bizim araştırma bulgularımızda olduğu gibi, öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı ile ahlaki olgunluk arasında da pozitif ve anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür (Kmter,2020: 21; Kmter, 2018: 182-203). Bununla birlikte ilgili literatürde dindarlık ile ahlaki gelişim arasında farklı türden araştırma bulgularının olduğu da görülmektedir (Bkz. (Kohlberg, 1974:13-14; Tolunay, 2001:57).

6.Sonuç ve neriler

Araştırma sonucunda İngiltere'de yaşayan kız öğrencilerle erkek öğrencilerin ahlak olgunluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde farklılık olmadığı görülmüştür ($t = -.700; p > .05$). İngiltere'de yaşayan gençlerin dini, inanç, dini etki, dini bilgi ve ahlaki olgunluk düzeylerinin ortanın üstünde ($\bar{X} = 3.58$, $\bar{X} = 3.36$, $\bar{X} = 3.25$, $\bar{X} = 3.94$); genel dindarlık düzeylerinin ise yüksek düzeyde olduğu ($\bar{X} = 3.93$) görülmüştür. Diğer taraftan dini ibadet, öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı düzeylerinin ise orta düzeyde olduğu ($\bar{X} = 2.75$, $\bar{X} = 2.66$, $\bar{X} = 2.87$) tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında bireyci kültür ve toplum yapısı içerisinde İngiltere'de yaşayan Türk Müslüman gençlerin yaş, aile gelir, eğitim düzeyleri, genel dindarlık, dindarlığın inanç, ibadet, etki ve bilgi boyutlarındaki düzeyleri, öznel dindarlık algıları ve öznel aile dindarlığı düzeyleri ile ahlak olgunluk seviyeleri arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde ilişkiler olduğu görülmüştür ($yaş: r = .238^{**}$, $gelir: r = .152^{**}$, $eğitim: r = .091^*$, genel dindarlık $: r = .972^{**}$, dini inanç $: r = .500^{**}$; dini ibadet $: r = .499^{**}$; dini etki $: r = .228^{**}$; dini bilgi $: r = .607^{**}$; öznel dindarlık algısı $: r = .409^{**}$; öznel aile dindarlığı $: r = .275^{**}$, $p < .01$, $p < .05$). Ayrıca araştırmadaki diğer bağımsız değişkenler kontrol edilerek yapılan kısmi korelasyon analizi sonucunda da genel dindarlık, dindarlığın boyutları (dini inanç, dini ibadet, dini etki ve dini bilgi), öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı ile ahlaki olgunluk arasındaki pozitif ve anlamlılık düzeyindeki ilişkilerin varlığını devam ettirdiği tespit edilmiştir.

Benzer şekilde ahlaki olgunluk bağımlı (yordanan değişken) ve yaş, aile gelir, eğitim düzeyleri, yurtdışındaki yaşam süresi, dini inanç, dini ibadet, dini, bilgi, dini etki, öznel dindarlık algısı ve öznel aile dindarlığı düzeyleri bağımsız değişkenler (yordayıcı değişkenler) olarak alınmak suretiyle gerçekleştirilen çoklu regresyon analizi sonucunda da

sırasıyla dini bilgi, yaş, dini ibadet ve aile gelir değişkenlerinin ahlaki olgunluğu anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir ($R=0.672^d$, $R^2=0.452$, $F=89.776$, $p<0.000^e$). Dolayısıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda dini bilgi ve dini ibadet düzeyinin ayrıca yaş ve gelir değişkenlerin ahlaki olgunluğun en önemli yordayıcıları olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bu bulgular doğrultusunda, İngiltere’de yaşayan Türk azınlığın dindarlık ve ahlâkî olgunluk düzeyleri ile ilgili boylamsal çalışmaların yapılması ve aynı toplum, kültür içerisinde yaşayan bütün Müslüman gruplar arasında aynı konuda mukayeseli çalışmaların yapılması faydalı olabilir. Ayrıca aynı toplum ve kültür ortamındaki farklı din mensuplarının ahlâkî olgunluk ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkileri tespit etme yönünde çalışmalar da yapılabilir

Teşekkür: Bu araştırmanın gerçekleştirilmesi sürecinde;

- Araştırmacıyı, 2219 Doktora Sonrası Yurt Dışı Araştırma Bursları kapsamında destekleyen, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TUBİTAK)’na,
- ÇOMÜ ve İlahiyat Fakültesi yönetimine,
- Roehampton Üniversitesi’ne ve Prof. Dr. John Eade’ye
- İngiltere Türk Diyanet Vakfı yetkililerine ve ilgili kurumun bünyesinde çalışan tüm personele ve araştırmada yer alan tüm gönüllü katılımcılara teşekkürü bir borç bilirim.

KAYNAKÇA

- Acun Kapkıran, N. (2007). “Üniversite Öğrencilerinde Ahlaki Davranışın Empatik Eğilim ve Kendini Ayarlama Açısından İncelenmesi,” *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 33-47.
- Agati, M. S. & Lind, G. (2003). “Moral Judgement Competence in Brazilian and German University Students,” *Annual Meeting of the American Education Research Assotiation*, 1-7.
- Arslantürk, Z. (1995). *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*, MÜİFV Yay., İstanbul.
- Aybeka, E. C, Çavdar, D., Mutlu, T.& Özabacı, N.(2015). “University Students' Moral Judgment and Emotional Intelligence Level: A model Testing,” *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 191, 2740 – 2746.
- Aydın, M. S.(1991).*Tanrı Ahlak İlişkisi*, TDV Yay., Ankara.
- Aydın, M. Z. (2003). “Ailede Ahlak Eğitimi,” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 125-158.
- Aydın, M. Z. (2005). *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, DEM Yay., İstanbul.
- Balcı, A. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Bilgin, V. (2003). “Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”, *UÜİFD*, 12(1), 193-214.
- Bilgin, B. T. (2017). “*Ahlaki Olgunluğun Yordanmasında Kişilik Özelliklerinin ve Bazı Değişkenlerin Etkisinin İncelenmesi*” ,Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep.
- Bulut, İ. (2014). “İDKAB Öğrencilerinin Bireysel Yenilikçilik ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Üzerine Kelam Dersinin Etkisi,” *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 12 (2), 55-100.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 16. Bsk, Pegem Akademi Yay., Ankara.
- Canatan, K. (1995). *Avrupa’da Müslüman Azınlıklar*, İnsan Yay., İstanbul.
- Certel, H. (2010). “Dini Yaşantıda Kalite Sorunu,” *SDÜİFD*, 24, 33-59.
- Cesur, S. & Topçu, M. S. (2010). “Değerlerin Belirlenmesi Testinin Güvenirlik ve Geçerlik

- Çalışması ve Yaş, Eğitim, Cinsiyet ve Ebeveyn Eğitiminin Ahlaki Gelişim ile İlişkisi,” *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (3), 1657-1696.
- Cırık,İ.(2008). “Çokkültürlü Eğitim ve Yansımaları”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (H.U. Journal of Education, 34, 27-40.
- Clouse, B. (2000). “Adolescent Moral Development and Sexuality” (çev. Turgay Gündüz), *UÜİFD*, 9(9), 1-39.
- Colby, Anne & Kohlberg, Lawrence (1987). *The Measurement of Moral Judgement, Vol.I: Theoretical Foundations and Research Validation*, New York: Cambridge University Press.
- Çağlayan, A. (2013). *Ahlak Pusulası*, 2.Bsk., DEM yay., İstanbul.
- Çağrıçı, M. (2012). *İslam Düşüncesinde Ahlak*, DEM Yay., İstanbul.
- Çekin, A. (2013). “Öğretmen Adaylarının Ahlaki Olgunluk Düzeyleri,” *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 1035-1048.
- Çınar, A. (2017). *Avrupa’da Türk Gençliğinin Kültür Yapılanması*, Sentez Yayıncılık, Ankara.
- Çiftçi, N. (2001). *Almanya ve Türkiye’deki Türk Lise Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yeteneklerinin Karşılaştırılması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çileli, M.(1981). *14-18 Yaşları Arasındaki Öğrencilerde Ahlâkî Yargının Zihinsel Gelişim Psikolojisi Yaklaşımı İle Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Çileli, M. (1986). *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*, V Yayınları, Ankara.
- Dawson, T. L. (2002). “New Tools, New Insights: Kohlberg’s Moral Judgement Stages Revisited,” *International Journal of Behavioral Development*, 26 (2), 154-166.
- Demirci, E. (2014). *Ahlaki Olgunluk ve Dindarlık Arasındaki İlişki*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2014), Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- DfE strategy 2015-2020, 2016/ https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/508421/DfE-strategy-narrative.pdf
- El-Kindi, Y. İ (2012). *Üzüntüden Kurtulma Yolları*, (Tahkik ve çev. Mustafa Çağrıçı), Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- Erdem, H. (2006). *Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, DEM Yay, İstanbul.
- Erşahin, S. (2012). *İngiltere’de Din ve Diyanet Hizmetleri Hakkında*, İngiltere Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Londra.
- Freud, S. (1949). “Obsessive Acts and Religious Practices”, Freud On Sex and Neurosis (Ed. S. Katz) Art and Science Press, New York.
- Freeman, W. J. (2007). “*Moral Maturity and the Knowledge Management Firm*”, Doctoral Dissertation, Nova Southeastern University.
- Fromm, E. (1993). *Psikanaliz ve Din*, (çev. Aydın Arıtan), 3.Bsk., Arıtan Yay., İstanbul.
- Fromm, E. (1995). *Erdem ve Mutluluk* (Çev. Ayda Yörükkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 3. bsk., y.y.
- Göle, N. (2005). *Gündelik Yaşamda Avrupalı Türkler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Gültekin, F. (2011). “The Investigation Of Psychology, Psychological Counseling And Guidance, Social Work Students’ Moral Judgment Competence, *International Online Journal Of Educational Sciences*, 3(1), pp.220-244.
- Günay, U. (2006). *Dindarlığın Sosyolojisi*,” (Ed. Enver Günay ve Celaleddin Çelik). *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Güngör, E. (2010). *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, 4. Bsk., Ötüken Yay., İstanbul.
- Hauser, M., Cushman, F., Young, L., Kang-Xingjijin, R., Mikhail, J. (2007). “A Dissociation

- Between Moral Judgements and Justifications”, *Mind & Language*, 22(1), Blackwell Publishing.
- Hökelekli, H. (1985). “Dinî Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü”, *Diyanet Dergisi*, 2(11), 16-28
- <https://iqna.ir/tr/news/3468638/ngilterenin-müslüman-nüfusu>, erişim: 10.01.2020).
- <https://tr.wikipedia.org/>, erişim tarihi:21.01.2020)
- İbn Miskeveyh (2013). *Tezhibü'l Ahlak* (çev. Abdülkadir Şener, İsmet Kayaoğlu, Cihat Tunç), 2.Bsk., Büyüyenay Yay., İstanbul.
- İmam Gazali (1993). *İhyâ-i Ulûm'id-Din* (çev. Ali Arslan), Arslan Yay., Cilt:4, İstanbul.
- İnci, B. (2021). *Nankörlük Psikolojisi ve Dindarlık*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- İşler, S. (2015). “Hükümlü ve Tutukluların Sahip Oldukları Değerlerin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi,” *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13 (29), 471-494.
- Jan Stams, G., Brugman, D., Dekovi'c, M., Van Rosmalen, L., Van Der Laan, P., Gibbs, J. C. (2006). “The Moral Judgment of Juvenile Delinquents: A Meta-Analysis,” *J Abnorm Child Psychol*, 34, 697–713.
- John W. (2012). Creswell, *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*, Pearson. Boston. -Jung, C. G. (1993). *Din ve Psikoloji*, (çev. Cengiz Şişman), İnsan Yay., İstanbul.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kaya, M. & Aydın, C. (2011). “Üniversite Öğrencilerinin Dini İnanç ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,” *OMÜİFD*, 30, 15-42.
- Kayıklık, H. (2000). *Dinî Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme*, (Yayınlanmamış doktora tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Keskin, Y. (2013). “Ortaöğretim Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yeterlilikleri: Türkiye-Samsun ve İngiltere-Lancashire Karşılaştırılması,” *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 217-249.
- Kılıç, R. (1992). *Ahlakın Dini Temeli*, TDV Yay., Ankara.
- Kımtır, N. (2020). “Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk: Almanyalı Türk Diaspora Gençleri Üzerinde Nicel Bir Araştırma”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 14 (29), 1-36.
- Kımtır, N. (2012). *Benlik Saygısı ve Din*, Kriter Yayınevi, İstanbul.
- Kımtır, N. (2018). “Avrupalı Türk-Müslüman Azınlığa Ait Gençlerde Ahlaki Olgunluk ve Dindarlık: Avusturya Örneği,” *3rd Eurasian Conference on Language & Social Science Proceeding Book* (Belek / Antalya: <http://www.eclss.org>, June 27-29, 2018), 182-203.
- Krebs, D. L., Denton, K. L., Vermeulen, S. C., Carpendale, J. I., & Bush, A. (1991). “Structural Flexibility of Moral Judgment,” *Journal of Personality and Social Psychology*, 61 (6), 1012-1023.
- Kohlberg, L (1974). “Education, Moral Development and Faith”, *Journal of Moral Education*, 4, 5-16
- Kohlberg, L. (1984). *Essays on Moral Development: The Psychology of Moral Development*, (Vol. 2), Harper & Row, San Francisco.
- Kohlberg, L. (1976). "Moral Stages And Moralization: The Cognitive Developmental Approach". T. Lickona (Ed.). *Moral Development And Behavior: Theory, Research And Social Issues* içinde, Holt, Rinehart & Winston,. New York.
- Köse, A. (2000). “İman” TDV İslam Ansiklopedisi, CXXII, İstanbul.
- Köylü, M. (2010). *Dünya Dinlerinde Ahlak*, DEM Yay., İstanbul.
- Kulaksızoğlu, A. (2013). *Ergenlik Psikolojisi*, 15.Bsk., Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Kuşat, A. (2012). "İbadetlerde Niyetin Ahlaki Gelişim Düzeyi ile İlişkisi," *ÇÜİFD*, 12(2), 157-183.
- Küçükalkp, E. (2006). "Ahlaki Yargı gelişimi ve Dindarlık Arasındaki İlişki", Ed. Hayati Hökelekli, Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi (içinde), DEM Yay., İstanbul, 468-485
- Lind, G. (2000). "Moral Regression In Medical Students And Their Learning Environment", *Revista Brasileira De Educacao Médica*, 24(3), 24-33.
- Lind, G. (1999). "The Optimal Age Of Moral Education. A Review Of Intervention Studies And An Experimental Test Of The Dual-Aspect Theory Of Moral Development And Education" *The Sig Moral Development And Education Meeting, Convention Of The American Educational Research Association, April 8-12, 1996.*
- MEB, 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu (1973). *Resmi Gazete*, Cilt:12, Sayı:14574, https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_11/08144011_KANUN.pdf (erişim tarihi:01.01.2020)
- Mehmedoğlu, A.U. (1999). *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, (Yayınlanmamış doktora tezi), MÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Melîci, A. A. (1985). "Dinde Psikolojik Araştırmanın Gelişimi", (çev. Selahattin Parladır), *DEÜİFD*, 2, İzmir.
- Moon, Y. (1986). "A Review of Cross-Cultural Studies on Moral Judgment Development Using the Defining Issues Test," *Behavior Science Research*, 20(1-4), 147-177.
- Mujtaba, B G., Cavico, F. J. & Sungkhawan, J. (2011). "Business Ethics of Government Employees and Future Lawyers in Thailand: A Study of Age, Gender, Management Experience, and Education," *International Business Research*, 4(1), pp.16-27.
- Nardi, P. M., & Tsujimoto, R. N. (1970). "The Relationship of Moral Maturity and Ethical Attitude," *Journal of Personality*, 47(2), 365-369.
- Nidich, R., J., Nidich, S.I. & Alexander, C.N. (2005). "Moral Development and Natural Law," *Journal of Social Behavior and Personality*, 17 (1), 137-149.
- Nguyen, L.D., Mujtaba, B. G., Tran, C. N., Tran, Q. H.M. (2013). "Sustainable Growth and Ethics: A Study of Business Ethics in Vietnam Between Business Students and Working Adults," *The South East Asian Journal of Management*, 7 (1), 41-56.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*, DEM Yayınları, İstanbul.
- Osmanoğlu, C. (2012/2). "Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Hoşgörü ve Birlikte Yaşama Kültürü", *ERUİFD*, 15, 55-78.
- Otter, C. (2010). *The Impact Of Primary Seal Small Group Interventions (Silver Set Materials) On Social And Emotional Outcomes For Pupils*, Ph.D. Thesis, Unpublished. Nottingham: University of Nottingham.
- Pazarlı, O. (1972). *Din Psikolojisi*, 2.bsk., Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Rest, J., Narvaez, D., Bebeau, M. J. & Thoma, S. J. (1999). *Postconventional Moral Thinking: A Neo-Kohlbergian Approach*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah, Nj.
- Rest, J. R., Narvaez, D., Thoma, S. J. and Bebeau, M. J., "DIT2: Devising and Testing A Revised Instrument of Moral Judgment," *Journal of Educational Psychology*, 91 (4), 644-659.
- Rusnah, M. & Ab.Ghani, Ab.M. (2006). "Religiosity and Moral Judgment: An Empirical Investigation Among Malay Muslims in Malaysia," *Journal Syariah*, 14 (2), 87-102.
- Sakin, A. (2007). *Okul Öncesi Öğretmenlerin Mesleki Etik Davranışlar Hakkındaki Görüşleri İle Ahlaki Yargı Düzeyleri Ve Öğretmenlik Tutumlarının İncelenmesi* (Yayımlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Sarıçam, H., Çelik, İ., Arıcı, N., Kaya, M. M. (2014). “Ergenlerde İnsani Değerler ve Ahlaki Olgunluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi,” *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 1325-1342.
- Serinsu, A. N. (2009). *Dini Terimler Sözlüğü*, MEB Yay., Ankara.
- Seyyar, A. (2003). *Ahlak Terimleri Ansiklopedik Sözlük*, Beta Yay., İstanbul.
- Shuayb, M., O’donnell, S. (2008). *Aims And Values In Primary Education: England And Other Countries, Research Survey 1/2*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Smart, N. (1992). “Din ve İnanma Tecrübesi”, (çev. Ali İhsan Yitik) *DEÜİFD*, 7, İzmir, 423-444.
- Snarey, J. R., Reimer, J., & Kohlberg, L. (1985). “Development of Social-Moral Reasoning Among Kibbutz Adolescents: A Longitudinal Cross-Cultural Study,” *Developmental Psychology*, 21 (1), 3-17.
- Şafak, Z. (2008). *İlköğretim Okullarında Çalışan Öğretmenler ve Yöneticilerin Bilişsel Ahlakî Yargı Yeteneklerinin Çok Boyutlu Olarak İncelenmesi* (İstanbul Anadolu Yakası Örneği), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Şengün, M. (2008). *Liseli Öğrencilerin Ahlâkî Olgunluk Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Samsun.
- Şengün, M. & Kaya, M. (2007). Ahlakî Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *OMÜİFD*, 24-25, 51-64.
- Thomas E. L. (1991). *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*, Bantam Books, New York.
- Thoma, S. J. (1986). “Estimating Gender Differences in the Comprehension and Preference of Moral Issues,” *Developmental Review*, 6, 165-180.
- Tolunay, A. (2001). *The Relationship Between Religiosity Dogmatism and Moral Reasoning*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Topaloğlu, B. & Karaman, H. (1989). *Yeni Kamus*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Türer Celal (2005). *William James’in Ahlak Anlayışı*, Elis Yay., Ankara.
- Uysal, A. (2016). “Londra’daki Türk Nüfusun Mekansal Dağılımı”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 33, 534-565.
- Uysal, E. (2005). “Dindarlığın Ahlâkî Temeli Üzerine Bazı Düşünceler,” *UÜİFD*, 14(1), 41-59.
- Uysal, V. (2005). *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*, Çamlıca Yay., İstanbul.
- Uysal, V. (1995). “İslamî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma,” *İslamî Araştırmalar*, 8 (3-4), Ankara, 263-271.
- Ünsal Seydooğulları, S., Çiftçi Arıdağ, N. & Koç, M. (2014). “Lise Öğrencilerinde Ahlakî Yargı Yeteneğinin Anne-Baba Tutumları Açısından İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(2), 21-40.
- Van Ijzendoorn, M. H. (1989). “Moral Judgment, Authoritarianism, and Ethnocentrism,” *The Journal of Social Psychology*, 129 (1), 37-45.
- Yenen, Ö. (2011). “Ahlak mı? Etik mi? Modernite mi? Medeniyet mi?,” *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 71-79.